

VLADA CRNE GORE
KOMITET ZA PRAVA DJETETA UJEDINJENIH NACIJA

DRUGI I TREĆI PERIODIČNI IZVJEŠTAJ CRNE GORE
O PRIMJENI KONVENCIJE UJEDINJENIH NACIJA O
PRAVIMA DJETETA
ZA PERIOD 2010.-2015.GODINE

Podgorica, oktobar 2015. godine

SADRŽAJ

UVOD.....	9
1 I Opšte mjere primjene (čl. 4, 42, i 44, stav 6).....	9
1.1 Preporuka 6 - ZAKONODAVSTVO	10
1.2 Preporuka 8 - KOORDINACIJA	11
1.3 Preporuka 10 - NACIONALNI PLAN AKCIJE ZA DJECU	12
1.4 Preporuka 12 - NEZAVISNI MONITORING	12
1.5 Preporuka 14 - OPREDELJIVANJE SREDSTAVA	13
1.6 Preporuka 16 - PRIKUPLJANJE PODATAKA.....	13
1.7 Preporuka 18 - INFORMISANJE I PODIZANJE SVIJESTI	15
1.8 Preporuka 20 - OBUKA	15
1.9 Preporuka 22 - SARADNJA SA CIVILNIM DRUŠTVOM	16
2 II Definicija deteta (član 1.).....	18
3 III Opšta načela (čl. 2, 3, 6 i 12 Konvencije)	18
3.1 Preporuka 26 i 27 – NEDISKRIMINACIJA	18
3.2 Preporuka 29 - NAJBOLJI INTERES DJETETA.....	21
3.3 Preporuka 31 - POŠTOVANJE STAVOVA DJETETA	21
4 IV GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE	23
4.1 Preporuka 33 - REGISTRACIJA ROĐENJA.....	23
4.2 Preporuka 35 - MUČENJE I DRUGO OKRUTNO, NEČOVJEČNO ILI PONIŽAVAJUĆE POSTUPANJE ILI KAŽNJAVANJE	24
4.3 Preporuka 37 i 38 - TJELESNO KAŽNJAVANJE.....	26
5 V PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNO ZBRINJAVANJE.....	28
5.1 Preporuka 40 - PORODIČNO OKRUŽENJE.....	28
5.2 Preporuka 42 - DJECA LIŠENA PORODIČNOG OKRUŽENJA	28
5.3 Preporuka 44 - USVOJENJE.....	30
5.4 Preporuka 46 - ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE	31
6 VI OSNOVNO ZDRAVLJE I DOBROBIT	35
6.1 Preporuka 48.....	35
6.2 Preporuka 50 - ZDRAVLJE I ZDRASTVENE USLUGE.....	37
6.3 Preporuka 52 - DOJENJE.....	40
6.4 Preporuka 54 - ZDRAVLJE ADOLESCENATA	40
6.5 Preporuka 56 - HIV/AIDS	42
6.6 Preporuka 58 - STANDARD ŽIVOTA.....	42
7 VII Obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti (čl. 28, 29 i 31 Konvencije).....	44
7.1 Preporuka 60	44

8	VIII Posebne mjere zaštite	46
8.1	Preporuka 62 - DJECA AZILANTI I DJECA IZBJEGLICE/RASELJENA LICA	46
8.2	Preporuka 64 i 66 - EKONOMSKA EKSPLOATACIJA UKLJUČUJUĆI I RAD DJECE I DJECA NA ULICI	47
8.3	Preporuka 65 - DJECA NA ULICI.....	49
8.4	Preporuka 66	49
8.5	Preporuka 68 - SEKSUALNA EKPLOATACIJA I ZLOSTAVLJANJE.....	51
8.6	Preporuka 70 - PRODAJA, TRGOVINA I OTMICA	53
8.7	Preporuka 71 - SOS TELEFONI	54
8.8	Preporuka 74 - ADMINISTRACIJA MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA.....	55
9	ZNAČENJE SKRAĆENICA	58

UVOD

1. Saglasno obavezama preuzetim pristupanjem Konvencije o pravima djeteta, Crna Gora kao država ugovornica, shodno članu 44, stav 1.b Konvencije, podnosi Komitetu za prava deteta Drugi i treći kombinovani izvještaj Crne Gore o primjeni Konvencije o pravima djeteta koji je izrađen u skladu sa važećim Smjernicama specifičnim za sporazum u pogledu forme i sadržaja periodičnih izvještaja koje podnose države ugovornice, imajući u vidu rezoluciju Generalne skupštine A/RES/68/268, od 9. aprila 2014. godine.
2. Izvještaj se sastoji iz tri dijela: Prvi dio prati primjenu Konvencije i preporuke Komiteta dobijene prilikom razmatranja inicijalnog izvještaja, drugi dio sadrži statističke i druge podatke i treći dio sadrži usvojene zakonske i strateške dokumente relevantne za prava djeteta.
3. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je koordiniralo izradom Izvještaja. U izradi izvještaja učestvovali su državni organi, kao i organizacije civilnog društva koja se bavi zaštitom prava deteta: Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo kulture, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima i NVO Centar za prava djeteta. Izvještaj je usvojen na sjednici Vlade održane . .2015. godine. Saglasno članu 44. tačka 6. Konvencije o sadržini izvještaja biće upoznato celokupno civilno društvo i šira javnost.

1 I Opšte mjere primjene (čl. 4, 42, i 44, stav 6)

A. Zakonodavne, strateške i druge mjere usmjerene ostvarivanju prava djeteta u skladu sa Konvencijom (čl. 4 i 41 Konvencije)

4. U Crnoj Gori je u toku proces sveobuhvatnih društvenih, političkih i ekonomskih reformi, koji prati usvajanje brojnih strateških dokumenata, zakona i ratifikovanje međunarodnih ugovora. Potpisan je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa Evropskom Unijom (EU) 15. oktobra 2007. godine a stupio je na snagu 1. maja 2010. godine. Crna Gora je za nešto više od tri godine otvorila dvadeset poglavlja od kojih su dva privremeno zatvorena i još je nekoliko poglavlja spremno za skoro otvaranje. Crna Gora je tokom prethodnog perioda intenzivno radila na unutrašnjoj transformaciji i približavanju EU. U svim društvenim oblastima su sprovedene sveobuhvatne reforme, kako u zakonodavnom dijelu, tako i u uspostavljanju novih i snaženju postojećih institucija, jačanju kadra i ostvarivanju konkretnih mjerljivih rezultata. Strateškim

pristupom i ključnim dokumentima smo trasirali naš dalji evropski put, i u skladu s tim, i zajedno s EK i državama članicama planiramo dalju dinamiku u procesu pristupanja.

U skladu sa navedenim neophodno je dalje usklađivanje nacionalnog zakonodavstva sa standardima i propisima EU, odredbama Konvencije i drugih međunarodnim dokumenatima, te njihova puna implementacija u cilju ostvarivanja prava djeteta.

1.1 Preporuka 6 - ZAKONODAVSTVO

5. Crna Gora je u izveštajnom periodu donijela Zakon o potvrđivanju III Opcionog protokola o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta 28. februara 2012. godine. Takođe, potvrđene su: Konvencija o zaštiti djece i saradnji u oblasti međunarodnog usvojenja i Konvencija Saveta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja, takođe je ratifikovana Međunarodna konvencija o zaštiti svih lica od prisilnih nestanaka, Konvencija UN o smanjenju broja lica bez državljanstva, Konvencija Savjeta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima (stupila na snagu 01. novembra, 2008. godine); Evropska konvencija o ekstradiciji sa dodatnim protokolima; Konvencija o visokotehnološkom kriminalu i Dodatni protokol uz Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu koji se odnosi na inkriminaciju djela rasističke i ksenofobične prirode izvršenih preko računarskih sistema; Konvencija Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.
6. U okviru Međunarodne organizacije rada (MOR) Crna Gora je potpisnica brojnih konvencija, ističemo Konvenciju MOR br. 138 o minimalnim godinama zapošljavanja i Konvencije MOR br. 182 o najgorim oblicima dječjeg rada i preporuke MOR br. 190 o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada.
7. Crna Gora je usvojila niz zakona i strateških dokumenata u cilju zaštite prava djeteta, i to: Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti (2013), Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (2012), Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (2010), Zakon o zabrani diskriminacije (2010), Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom (2015), Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika (2013), Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite, Nacionalni plan akcije za djecu, Strategije razvoja hraniteljstva, Strategija zaštite od nasilja u porodici i dr.

Proces uspostavljanja sistema baziranog na vladavini prava još traje i odlikuje se konstantnim unapređenjem znanja profesionalaca za primjenu prava djeteta.

1.2 Preporuka 8 - KOORDINACIJA

8. Vlada Crne Gore je 2013. godine donijela Odluku o prestanku rada Savjeta („Sl. List CG“, br.25/2013) i njegovom ponovnom formiranju od strane Ministarstva rada i socijalnog staranja. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je 2013. godine donijelo akt o osnivanju Savjeta za prava djeteta (SPD), kojim su proširene nadležnosti Savjeta i jasno obuhvaćene sve aktivnosti koje se odnose na koordinaciju sprovođenja Konvencije i opcionih protokola. Zadatak SPD je da prati primjenu Nacionalnog plana akcije za djecu od 2013. do 2017. godine, štiti i unapređuje prava djeteta u oblasti socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, vaspitanja i obrazovanja i drugim oblastima od značaja za zaštitu prava i interesa djeteta, prati primjenu propisa koji se odnose na zaštitu prava djeteta, prati izvršavanje obaveza Crne Gore koje proizilaze iz Konvencije o pravima djeteta i drugih međunarodnih dokumenata koji se odnose na zaštitu prava djeteta, inicira donošenje propisa za unapređenje i zaštitu prava djeteta, unapređuje saradnju sa lokalnom samoupravom u procesu implementacije i zaštite prava djeteta, unapređuje saradnje sa nevladinim organizacijama u procesu implementacije i zaštite prava djeteta, upoznaje javnost o pravima djeteta i obavještava o stanju prava djeteta.

Članovi SPD su predstavnici resornih ministarstava, tri predstavnika civilnog sektora i predstavnik djeteta, čime je obezbijeđena participacija djece u pripremi i realizaciji javnih politika koje se tiču njihovog društvenog položaja.

U cilju pružanja podrške Savjetu Ministarstvo rada i socijalnog staranja je formiralo radnu grupu za praćenje i pripremu izvještaja o implementaciji Nacionalnog plana akcije za djecu, koja između ostalog predlaže teme koje će biti na dnevnom redu sjednica Savjeta.

Unaprijeđena je saradnja među sektorima, ali se i dalje radi na unapređivanju koordinacije u praćenju i sprovođenju usvojenih politika. Koordinacija između ministarstava i konsultacije sa civilnim društvom su obavezni i podržani odlukom Vlade.

1.3 Preporuka 10 - NACIONALNI PLAN AKCIJE ZA DJECU

9. Nacionalni plan akcije za djecu (NPAD) je strateški dokument koji identifikuje osnovne probleme u ostvarivanju, zaštiti i unapređivanju prava djeteta u Crnoj Gori i sadrži osnovne pravce njihovog rješavanja. U junu 2013. godine Vlade Crne Gore je usvojila NPAD za period 2013-2017. godine koji predstavlja nastavak strateškog pristupa pitanjima od značaja za djecu, a koji je otpočeo izradom i primjenom Nacionalnog plana akcije za djecu Crne Gore za period 2004–2010. godine. Izradom NPAD na sistematski način se pristupilo rješavanju pitanja društvenog položaja djece, kao i ispunjavanju međunarodnih obaveza koje proističu iz ratifikacije Konvencije UN o pravima djeteta, oba njena fakultativna protokola, potpisanog trećeg fakultativnog Protokola, kao i drugih potpisanih i ratifikovanih međunarodnih dokumenata. Osnovna misija NPAD je da obezbijedi cjelovitost i koherentnost politike zemlje prema djeci i koordinirano sprovođenje akcija i mjera u svim oblastima koje se bave djecom. Sturuktura NPAD usaglašena je sa strukturom Preporuka Crnoj Gori od strane Komiteta UN za prava djeteta (2010), tako da dokument ima sedam ključnih tematskih oblasti. U okviru svake od njih definisan je po jedan strateški i po nekoliko specifičnih ciljeva.

1.4 Preporuka 12 - NEZAVISNI MONITORING

10. Zakon o Zaštitniku ljudskih prava i sloboda Crne Gore usvojen je 2011. godine, a izmjene i dopune usvojene su u junu 2014.godine. Zakonom je utvrđeno da za zaštitnika može biti imenovano lice koje ima sedam godina radnog iskustva u oblasti ljudskih prava, a za zamjenika zaštitnika može biti imenovano lice koje ima pet godina iskustva. Takođe, regulisano je i pitanje funkcionalnog imuniteta koji obuhvata zaštitnika, zamjenika i savjetnike. Ovim zakonom se uređuje da zaštitnik/ca ima jednog ili više zamjenika/ca, te da o broju njegovih zamjenika odlučuje Skupština Crne Gore. Zamjenik/ca obavlja poslove iz nadležnosti zaštitnika/ce u skladu sa unutrašnjim rasporedom poslova kojim se obezbjeđuje specijalizovanost, a naročito za zaštitu od diskriminacije, zaštitu prava lica lišenih slobode u cilju prevencije mučenja i drugih oblika surovog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja, zaštitu i promociju prava djeteta, zaštitu prava manjina, zaštitu prava lica sa invaliditetom. Od imenovanja, zamjenik/ca zaštitnika za prava djeteta, pored redovnog rada po pritužbama, aktivan je na različitim poljima kao što su: promocija dječijih prava, neposredan rad sa djecom, organizovanje i sprovođenje radionica, fokus grupa i tribina sa djecom različitih uzrasta i specifičnih potreba, sprovođenje istraživanja različitih pojava, publikovanje priručnika i izvještaja i sl.
11. U postupku je dobijanje akreditacije od strane ICC-a za Instituciju Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore.

12. Kadrovski kapaciteti odjeljenja za promociju i zaštitu dječjih prava su ojačani primanjem u stalni radni odnos dva službenika, tako da odjeljenje broji Zamjenicu za prava djeteta i tri savjetnika. Prema kadrovskom planiranju očekuje se i prijem četvrtog savjetnika do kraja tekuće godine. Aktivnosti u oblasti zaštite i promocije dječijih prava se finansiraju iz ukupnog budžeta Zaštitnika u skladu sa unaprijed planiranom dinamikom sprovođenja aktivnosti i putem različitih donacija tj. projektnih aktivnosti u saradnji sa međunarodnim organizacijama.
13. Imajući u vidu preporuke UN Komiteta za prava djeteta, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je svoje redovne aktivnosti počev od 2011. godine, uglavnom usmjerio na podizanju stepena dječje participacije, kao i na povećanje dostupnosti Institucije Zaštitnika ljudskih prava i sloboda svoj djeci uz uključivanje djece u rad Institucije.

1.5 Preporuka 14 - OPREDELJIVANJE SREDSTAVA

14. Finansiranje aktivnosti koje su usmjerene na zaštitu prava djece obavlja se iz sredstava državnog budžeta i budžeta lokalnih samouprava, iz međunarodnih razvojnih projekata, donacija, u skladu sa Zakonom o igrama na sreću i drugih izvora. Budžeti ministarstava koja su zadužena za prava djeteta svake godine utvrđuju se Zakonom o budžetu za određenu godinu. U praksi još nije obezbijedena jednoobraznost u načinu iskazivanja podataka o posebnim izdvajanjima za djecu, što otežava praćenje i analiziranje. U narednom periodu predviđa se postepeno povećanje budžeta za ostvarivanje prava djeteta u skladu sa Konvencijom o pravima deteta, fakultativnim protokolima i Nacionalnim planom akcije za djecu. NPAD kao jednu od mjera predviđa i poboljšanje raspodjele budžetskih sredstava za ostvarivanje prava djeteta u cilju što većeg obuhvata osjetljivih grupa djece, uključujući Romsku i Egipćansku djecu i djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. NPAD kao indikator za praćenje ove mjere propisuje da svako resorno ministarstvo uključeno u primjenu Konvencije o pravima djeteta, fakultativnih protokola i NPAD-a, ostvaruje za po 5% godišnje veći obuhvat vulnerabilnih grupa djece.

1.6 Preporuka 16 - PRIKUPLJANJE PODATAKA

15. Prikupljanje podataka o djeci vrši se iz različitih izvora, ministarstva imaju svoje sisteme za prikupljanje podataka u zavisnosti od nadležnosti. Od posebnog značaja je obrada podataka Zavoda za statistiku Crne Gore (MONSTAT) koji je nadležno tijelo za izradu zvanične statistike. MONSTAT u saradnji sa UNICEFOM, uradio publikaciju sa jasnim pregledom podataka o djeci u Crnoj Gori „Djeca u Crnoj Gori –podaci iz popisa 2011.“ Prilikom prikupljanja podataka primjenjuje se Zakon o zaštiti podataka o ličnosti, tako da su podaci o djeci u potpunosti zaštićeni.

16. U okviru Projekta Reforme sistema socijalne i dječje zaštite-Socijalna inkluzija, koji se finansira od strane Evropske unije (IPA 2010), uz tehničku podršku UNICEF- a, Ministarstvo rada i socijalnog staranja razvilo je jedinstvenu metodologiju prikupljanja podataka o djeci u sistemu socijalne i dječje zaštite. Ova metodologija usklađena je sa međunarodnim standardima kao i relevantnim nacionalnim propisima. Na osnovu razvijene metodologije izrađen je softver koji je početkom 2013. godine instaliran u svim centrima za socijalni rad i službama na lokalnom nivou i u Ministarstvu rada i socijalnog staranja na centralnom nivou. Ovaj sistem prikupljanja podataka o djeci u sistemu socijalne i dječje zaštite u upotrebi je od 15. januara 2013. godine.
17. Podaci o djeci koja se nalaze u obrazovno-vaspitnom sistemu Crne Gore vode se putem baze podataka u ICT sektoru Ministarstva prosvjete. Baza podataka o djeci sa posebnim obrazovnim potrebama koja su uključena u obrazovni sistem se vodi na centralnom nivou. Međutim, baza još nije sistematizovana na pravi način, posebno kada su u pitanju djeca iz marginalizovanih grupa.
18. MEIS aplikacija školski elektronski internet dnevnik predviđena samo za prosvjetne radnike implementirana je u svim osnovnim i srednjim školama u Crnoj Gori. Svakodnevno se vrši kontrola unosa podataka i analiza podataka. U sistemu ima oko 9.000 korisnika koji rade unos podataka i koriste brojne izvještaje iz sistema. Takođe, započeto je uvođenje MEIS aplikacije u resursne centre, predškolske ustanove i muzičke škole.
19. Projekat "Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja" koji je realizovala Vlada Crne Gore u saradnji sa kancelarijom UNDP-a, kao Fazu I razvoja Integralnog informacionog sistema socijalnog staranja (IISSS), u periodu 2012-2014. godine, imao je za cilj izradu Informacionog sistema socijalnog staranja (ISSS) koji treba da podrži većinu poslovnih procesa u centrima za socijalni rad, kao i da se poveže sa informacionim sistemima relevantnih institucija, radi automatske razmjene podataka, odnosno, da obezbijedi osnovu za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti materijalnih davanja i podizanja nivoa i kvaliteta usluga. Ovaj sistem je omogućio stvaranje jedinstvenog "socijalnog kartona" građana, odnosno porodica obuhvaćenih programima socijalne i dječje zaštite.
20. Uspostavljena je baza podataka za kaznenu evidenciju maloljetnika. Indikatori su integrisani u PRIS (pravosudni informacioni sistem) i bazu podataka Ministarstva pravde koja se odnosi na izvršenje krivičnih sankcija, tako da su dostupni statistički podaci o broju maloljetnika kao izvršilaca krivičnih djela, njihovom uzrastu, vrsti krivičnih djela i visini i vrsti izrečenih sankcija i vaspitnim mjerama i maloljetničkom zatvoru.

1.7 Preporuka 18 - INFORMISANJE I PODIZANJE SVIJESTI

21. Konvencija o pravima djeteta se izučava kroz predmet Građansko vaspitanje, ali i Poznavanje društva, koji je prilagođen uzrasnim grupama (osnovnoškolci/srednjoškolci). Kao model učeničke participacije u školama se formiraju dječiji parlamenti (osnovne škole) i učeničke zajednice (srednje škole).
22. Skupština Crne Gore od 2012. godine organizuje program građanskog obrazovanja Demokratske radionice "Barbara Pramer" koji ima za cilj da doprinese jačanju veza između parlamenta i mladih, posebno osnovnoškolske populacije i posvećen je afirmaciji prava djece na učešće i zagovaranje, kao značajne društvene potrebe i vrijednosti.
23. Vlada Crne Gore je uspješno sprovela niz kampanja koje su imale za cilj promociju dječjih prava i to: Kampanja "Govorimo o mogućnostima", koja je dovela do sistemskih unapređenja u sektoru obrazovanja; kampanja "Svako dijete treba porodicu" koja je imala za cilj podizanja svijesti javnosti o značaju porodice za razvoj djeteta, kao i Kampanja Savjeta Evrope „Jedno od petoro“ čije su aktivnosti predviđene Nacionalnim planom kampanje u potpunosti realizovane.
24. Kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda je u okviru projekta „Obrati se Zaštitniku!“ počela sa sprovođenjem Kreativno edukativnih radionica o dječjim pravima i nadležnostima Zaštitnika. Kroz projekat „Djeco pišite Ombudsmanu!“ štampan je prvi strip o dječjim pravima, koji odražava punu dječiju participaciju u svim fazama njegove izrade. Zavod za školstvo i Zavod za udžbenike Crne Gore su prihvatili uvrštavanje stripa u nastavni program kao i dalju distribuciju i štampanje stripa o dječjim pravima kao pomoćno nastavno sredstvo u okviru nastavnog predmeta Građansko obrazovanje (VI i VII razred osnovne škole). Na ovaj način su dječija prava u okviru nastavnog predmeta predstavljena na zanimljiv i pristupačan, djeci razumljiv način.

1.8 Preporuka 20 - OBUKA

25. U Crnoj Gori funkcionišu specijalizovane institucije za obuku kadra zaposlenog u državnim organima i to: Uprava za kadrove - institucija koja realizuje i sprovodi obuke zaposlenih u organima državne uprave, i lokalne samouprave, Centar za edukaciju nosilaca pravosudne funkcije, Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu – zadužen za edukaciju stručnih radnika zaposlenih u ustanovama socijalne i dječije zaštite i Zavod za školstvo.
26. Centar za edukaciju nosilaca pravosudnih funkcija Crne Gore sproveo je sistemske obuke svih profesionalnih grupa koje rade sa djecom. Sprovedene su obuke za sudije za maloljetnike,

tužioce za maloljetnike, policajace za maloljetnike, advokate, odnosno predstavnike stručne službe iz sistema socijalne i dječje zaštite za implementaciju Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku.

27. U skladu sa Strategijom razvoja hraniteljstva u Crnoj Gori, sprovedene su obuke stručnih radnika i stručnih saradnika iz oblasti socijalne i dječje zaštite, kako u dijelu promocije hraniteljstva kao alternativnog oblika zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja, tako i dijelu regrutovanja zainteresovanih porodica, procjene porodica, procjene djece, obuke nadzora za ovaj oblik zaštite.
28. Zavod za školstvo u saradnji sa međunarodnim i domaćim organizacijama u oblasti obrazovanja sproveo je edukacije prosvjetnih radnika na različite teme: Inkluzivno obrazovanje u osnovnoj i srednjoj školi, osavremenjavanje nastave; Interaktivne metode u nastavi; Razvoj kritičkog mišljenja; Vještine nekonfliktne komunikacije, planiranje i programiranje vaspitnog rada- Program za vaspitače u domovima učenika srednjih škola; Razumijevanje adolescenata u učionici – uloga nastavnika; Primjena reforme u opštoj gimnaziji; Zdravi stilovi života; Obuka nastavnika za izvođenje nastave predmeta Evropska unija i predmeta Evropske integracije; Obrazovanje Roma: Postignuća, mogućnosti i izazovi u budućnosti; Građansko obrazovanje; Efektivna komunikacija u učionici; Podizanje ekološke svijesti, itd.
29. Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je realizovala značajan broj obuka u cilju jačanja stručnih kapaciteta predstavnika sudstva, tužilaštva, policije, zdravstvenih, socijalnih i prosvjetnih radnika, predstavnika inspeksijskih službi, zaposlenih u Prihvatilištu za strance i Centru za azilante, predstavnika lokalnih samouprava, pripadnika vojske i drugih organa u okviru kojih je akcenat stavljen na identifikaciju i pružanje adekvatne pomoći i zaštite žrtvama KD Trgovina ljudima.
30. Uprava policije vrši edukacije i specijalizacije službenika za suzbijanje krivičnih djela i prekršaja kroz partnersku saradnju sa Policijskom akademijom u Danilovgradu, Upravom za kadrove, ministarstvima, Vrhovnim sudom i međunarodnim i nevladinim organizacijama. Obuke su usmjerene na podizanju nivoa znanja i vještina službenika policije o postupanju sa djecom / maloljetnicima, dostizanja preporučenih standarda i kvalitetne implementacije prihvaćenih obaveza u cilju poštovanja i unapređenja položaja djeteta /maloljetnika.

1.9 Preporuka 22 - SARADNJA SA CIVILNIM DRUŠTVOM

31. Vlada Crne Gore donijela je Uredbu o načinu i postupku ostvarivanja saradnje organa državne uprave i nevladinih organizacija. Ovom uredbom utvrđuju se način i postupak ostvarivanja

saradnje ministarstava i drugih organa državne uprave i nevladinih organizacija, kao i kriterijumi i postupak izbora predstavnika nevladinih organizacija u radne grupe i druga tijela koja obrazuju organi državne uprave. Organi državne uprave, prilikom izrade i donošenja akata iz godišnjeg programa rada (strategija i analiza stanja u određenoj oblasti, nacrti i predloga zakona, drugih propisa i podzakonskih akata kojima se uređuje način ostvarivanja sloboda i prava građana), obezbjeđuju konsultovanje sa nevladinim organizacijama održavanjem sastanaka (seminari, okrugli stolovi, radionice i dr.) i pisanom i elektronskom komunikacijom (dostavljanje predloga, sugestija, komentara i dr.). Odlukom Vlade Crne Gore obrazovan je Savjet za razvoj nevladinih organizacija, kao savjetodavno tijelo Vlade, na čijem čelu je Ministar. Kao organizaciona jedinica Generalnog sekretarijata Vlade postoji Kancelarija za saradnju s nevladinim organizacijama. Vlada će do kraja godine utvrditi predlog Zakona o NVO, koji je u fazi usaglašavanja. Nacrtom ovog zakona predviđeno je centralizovano programiranje, a decentralizovana raspodjela sredstava za finansiranje projekata NVO. Značajna sredstva za realizaciju projekata NVO izdvajaju se shodno Zakonu o igrama na sreću.

2 II Definicija djeteta (član 1.)

32. Saglasno članu 19 stav 1 tačka 6 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisano je da je dijete lice do navršenih 18. godine života. Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku u čl. 2, licu koje nije navršilo 14 godina označava kao dijete, dok je maloljetnik lice koje je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršilo 14, a nije navršilo 18 godina. Navedeni zakon razlikuje i pojam mlađi maloljetnik (lice koje je navršilo 14, a nije navršilo 16 godina) i stariji maloljetnik (lice koje je navršilo 16, a nije navršilo 18 godina). Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti je trenutno jedini pravni akt koji u okviru crnogorskog zakonodavstva izričito definiše pojam dijete kao lice do navršenih 18. godina života (čl. 19 tač. 6). Nacrtom zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona propisano je da je dijete je svako lice do navršene 18. godine života.

3 III Opšta načela (čl. 2, 3, 6 i 12 Konvencije)

3.1 Preporuka 26 i 27 – NEDISKRIMINACIJA

33. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o zabrani diskriminacije precizirane su sve poznate osnove za zaštitu od diskriminacije, između ostalog, i zaštitu od diskriminacije po osnovu starosne dobi, što podrazumijeva i zaštitu od diskriminacije djece. Takođe, posebnim članom regulisana je diskriminacija po osnovu starosne dobi koja podrazumijeva: "Onemogućavanje ili ograničavanje ostvarivanja prava ili bilo koje drugo neopravdano pravljenje razlike ili nejednako postupanje prema licu ili grupi lica, po osnovu starosne dobi". Zakon obuhvata i diskriminaciju u oblasti vaspitanja, obrazovanja i stručnog osposobljavanja, koja obuhvata djecu na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja. ("Diskriminacijom u ovoj oblasti smatra se otežavanje ili onemogućavanje upisa u vaspitno-obrazovnu ustanovu i ustanovu visokog obrazovanja i izbora obrazovnog programa na svim nivoima vaspitanja i obrazovanja, isključivanje iz ovih ustanova, otežavanje ili uskraćivanje mogućnosti pracenja nastave i učešća u drugim vaspitnim, odnosno obrazovnim aktivnostima, razvrstavanje djece, učenika/ca, polaznika/ca obrazovanja i studenata/kinja, zlostavljanje ili na drugi način neopravdano pravljenje razlika ili nejednako postupanje prema njima, po nekom od osnova iz člana 2 stav 2 ovog Zakona").

Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada.

34. Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom posebno reguliše oblast koja se odnosi na kategoriju lica sa invaliditetom i ustanovljava izričitu zabranu diskriminacije ovih lica (lica koja imaju dugoročna fizička, mentalna, intelektualna ili senzorna oštećenja, koja u sadejstvu sa različitim barijerama mogu otežati puno i efektivno učešće ovog lica u društvu na osnovu jednakosti sa drugima).
35. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju u članu 9a koji se odnosi na zabranu diskriminacije propisuje da „nije dozvoljeno fizičko, pishičko i socijalno nasilje; zlostavljanje i zanemarivanje djece i učenika; fizičko kažnjavanje i vrijeđanje ličnosti, odnosno seksualna zloupotreba djece i učenika ili zaposlenih i svaki drugi oblik diskriminacije u smislu zakona“.
36. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisana je zabrana diskriminacije korisnika po osnovu rase, pola, starosti, nacionalne pripadnosti, socijalnog porijekla, seksualne orijentacije, vjeroispovesti, političkog, sindikalnog ili drugog opredeljenja, imovnog stanja, kulture, jezika, invaliditeta, prirode socijalne isključenosti, pripadnosti određenoj društvenoj grupi ili drugog ličnog svojstva (član 7).
37. Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku propisuje da će se prilikom vođenja postupka prema maloljetnom licu, pored ostalog, voditi računa o poštovanju njegovih ljudskih prava i osnovnih sloboda; razumljivosti jezika, upotrebi tehnologije prilagođene uzrastu i stepenu razvijenosti maloljetnog lica; poštovanju prava na privatnost maloljetnog lica u svim fazama postupka; što većem izbjegavanju ograničenja lične slobode maloljetnika; podsticanju primjene alternativnih mjera i načina postupanja prema maloljetnicima; davanju prednosti krivičnim sankcijama koje se ne izvršavaju u institucionalnim uslovima; davanju posebnog značaja obuci i specijalizaciji kroz multidisciplinarni pristup i institucionalnu saradnju.
38. Usvajanje posebnog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici propisane su proširene garancije za zaštitu od nasilja u porodici definisanjem ove društveno-neprihvatljive pojave kao činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gde je učinjeno.
39. Takođe, Zakonom o medijima ustanovljeno je da mediji moraju štititi integritet i pravo na privatnost maloljetnih osoba. Programski sadržaj medija koji može ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta mora biti unaprijed jasno i vidno označen kao takav i distribuiran na način za koji je najmanje vjerovatno da će ga dijete koristiti. Mediji ne smiju objavljivati identitet maloljetnih osoba umiješanih u krivična djela, bilo kao žrtve ili kao optuženi (čl 22 Zakona o medijima).

40. Zakon o unutrašnjim poslovima - Prema maloljetnom licu policijska ovlaštenja se, po pravilu primjenjuju u prisustvu roditelja ili zakonskog zastupnika ili branioca (član 30).
41. Edukacija i promocija antidiskriminatornog ponašanja i prakse, kao sastavni dio Plana implementacije antidiskriminacionog zakonodavstva su kontinuirane aktivnosti Ministarstva za ljudska i manjinska prava te je nakon realizacije Plana edukacije i Plana promocije u 2011, 2012, 2013, i 2014. godini, u toku i realizacija Plana za 2015. godinu i to kroz osposobljavanje što većeg broja onih koji su posredno i/ili neposredno uključeni u sprovođenje antidiskriminacionog zakonodavstva i prakse.
42. Edukacijom su u dosadašnjem periodu bili obuhvaćeni predstavnici državnih organa, kancelarije ombudsmana, nevladinih organizacija koje se bave zaštitom ljudskih prava, zatim, predstavnici svih područnih jedinica i ispostava policije i predstavnici lokalne samouprave koji dolaze u kontakt sa slučajevima diskriminacije, te predstavnici svih sudova za prekršaje u Crnoj Gori, predstavnici svih inspekcija, a u ovoj godini su to predstavnici državnog tužilaštva.
43. Medijska kampanja o zabrani diskriminacije i afirmaciji antidiskriminatornog ponašanja, u 2014. godini, za temu je imala podizanje nivoa svijesti opšte populacije prema diskriminaciji, stvaranje tolerantnog okruženja i senzibilisanja javnosti posebno prema najranjivijim društvenim grupama. Sprovedena je medijska kampanja (koja je obuhvatila emitovanje TV spotova, radijskih džinglova, oglase u štampanim medijima i bilbordima, te distribuciju flajera kroz tiraže dnevnih novina), pod nazivom "Podržavam, poštujem štitim, zastupam ČOVJEKA". U toku su pripreme za realizaciju medijske kampanje na podizanju svijesti opšte populacije u odnosu prema diskriminisanim društvenim grupama i kategorijama za 2015. godinu.

3.2 Preporuka 29 - NAJBOLJI INTERES DJETETA

44. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisano je da se socijalna i dječja zaštita zasniva na principu uvažavanja najboljeg interesa korisnika u ostvarivanju prava iz dječje zaštite (član 7 stav 1 tačka 6).

Takođe, Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, kao osnovno načelo propisano je uvažavanje najboljeg interesa maloljetnika, što se se ogleda u sljedećem: maloljetnički postupak je hitne prirode i sve radnje se preduzimaju hitno, bez odlaganja, a organi koji učestvuju u postupku prema maloljetniku, drugi organi i ustanove od kojih se traže obavještenja, izvještaji ili mišljenja, kao i svi drugi subjekti postupka prema maloljetniku, dužni da postupaju najhitnije kako bi se postupak što prije završio. Tužilac u praksi što više podstiče primjenu - alternativnih mjera čiji je cilj da se prema maloljetniku ne pokreće postupak ili da se postupak obustavi, te da se utiče na pravilan razvoj maloljetnika i jačanje njegove lične odgovornosti kako u buduću ne bi činio krivična djela. Svaki maloljetnik sasluša se u prisustvu branioca koji je stekao specijalistička znanja iz oblasti prava djeteta. U radu sa maloljetnicima isključivo postupaju specijalizovana lica odnosno lica koja su stekla posebna znanja o pravima djeteta i to ovlašćeni policijski službenici, tužioci, sudije, advokati, te predstavnici stručne Službe koja daje stručno mišljenje, obavještenje i drugu stručnu pomoć u postupanju prema maloljetnim licima kao učesnicima u krivičnom postupku. Ne postoji mogućnost nijednog lica da bude oslobođeno dužnosti svjedočenja o okolnostima potrebnim za ocjenjivanje zrelosti maloljetnika, njegove ličnosti, prilika u kojima živi (Zakona o krivičnom postupku Crne Gore). Krivični postupci se vode prema mjestu gdje maloljetnik ima prebivalište bez obzira gdje je krivično djelo izvršeno. U postupcima koji se vode prema maloljetnim licima isključena je javnost radi zaštite interesa maloljetnog lica kao i u postupcima gdje se kao žrtve pojavljuju maloljetna lica a posebno gdje su maloljetnici žrtve krivičnih djela seksualnog iskorištavanja ili zlostavljanja. Saslušanje se odvija u prostorijama koje su specijalno opremljene tehnički za tu namjenu i to putem audio vizualnog snimanja, a izuzetno kako to propisuje čl. 93 st.6 Zakona o postupanju prema maloljetnicima kao za to postoje opravdani razlozi maloljetna lica, tj. djeca kao žrtve mogu se saslušati i u svom stanju ili drugoj prostoriji, odnosno zavodu ili ustanovi u kojoj borave, bez obira na tehničku opremljenost istih. Saslušanje maloljetnog lica obavlja državni tužilac i sudija istog pola kao maloljetno lice u posebnoj prostoriji opremljenoj tehničkim uređajima za audio vizuelno snimanje, uz pomoć stručnih lica, ako to nije protivno interesima postupka ili maloljetnog lica. Tužilac može uskratiti pravo zakonskom zastupniku da prisustvuje određenoj radnji u postupku, ako je takva odluka u interesu zaštite njegove ličnosti. Osim toga krivična djela izvršena na štetu maloljetnika ne zastarijevaju sve dok maloljetno lice na navršši 18 godina.

3.3 Preporuka 31 - POŠTOVANJE STAVOVA DJETETA

45. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisano je da se socijalna i dječja zaštita zasniva na principima informisanja korisnika o svim podacima koji su značajni za utvrđivanje njegovih socijalnih potreba i ostvarivanje prava, kao i o tome kako te potrebe mogu biti zadovoljene, individualnog pristupa korisniku u pružanju prava iz socijalne i dječje zaštite, kao i aktivnog učestvovanja korisnika u kreiranju, izboru i korišćenju prava iz socijalne i dječje zaštite koji se zasniva na učestvovanju u procjeni stanja i potreba i odlučivanju o korišćenju potrebnih usluga. (Član 7 stav 1 tačka 3, 4 i 5)
46. Jedno od osnovnih načela Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (čl. 4 st. 6) je pravo maloljetnika da slobodno izraze svoje mišljenje. Poštovanje stavova djeteta se odnosi i na pravo da se mišljenje maloljetnika uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se neposredno tiču. Uvijek prilikom saslušanja maloljetnik se obavještava o pravu da iznese odbranu na način na koji on smatra da je najbolji za njega, i pita se za mišljenje odnosno uvažava se mišljenje maloljetnika o načinu odbrane, što se unosi u zapisniku o njegovom saslušanju. Osim toga, maloljetnik ima pravo da izabere branioca za kojeg smatra da će najbolje štititi njegove interese. Mišljenje maloljetnika dolazi do izražaja posebno i kada tužilac odredi da se prema maloljetniku izrekne alternativna mjera, jer nijedna od alternativnih mjera ne može se izreći bez izričite saglasnosti (pristanka) maloljetnika.
47. U osnovnim i srednjim školama formirani su učenički parlamenti, a na nivou četiri opštine (Podgorici, Baru, Bijelom Polju i Cetinju) formirani su lokalni dječiji parlamenti, uz pomoć kojih đaci mogu davati primjedbe, sugestije i pohvale na rad škola; kreirani su web sajtovi škola putem kojih se đaci informišu o radu škola; u školama je kroz projekat „Škola bez nasilja - sigurno školsko okruženje“ obavezno postavljanje tzv. „kutije povjerenja“.

4 IV GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE

4.1 Preporuka 33 - REGISTRACIJA ROĐENJA

48. Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku propisan je postupak utvrđivanja vremena i mjesta rođenja, u cilju regulisanja statusa lica koja nisu upisana u matični registar i lica rođenih van zdravstvenih ustanova. Predviđeno je da se taj postupak pokreće predlogom lica koje nije upisano u matični registar rođenih ili predlogom svakog lica koje ima neposredni pravni interes, odnosno organa starateljstva. U cilju lakšeg ostvarivanja prava predviđeno je da je mjesno nadležan svaki stvarno nadležan sud. Takođe, odredbama je predviđeno da prvostepeni sud dostavlja pravosnažno rješenje o vremenu i mjestu rođenja nadležnom organu nadležnom za vođenje matičnih registara u roku od 8 dana od dana pravosnažnosti, radi upisa činjenice rođenja u matični registar rođenih i propisano je da je predlagač oslobođen plaćanja taksi i drugih troškova postupka.

49. Zakonom o matičnim registrima regulisano je da evidentiranje rođenja, zaključenja braka, smrti i drugih zakonom utvrđenih podataka koji se odnose ili su u vezi sa ličnim i porodičnim statusom, crnogorskih državljana, nastalim u Crnoj Gori i drugoj državi, kao i državljanima drugih država i lica bez državljanstva u Crnoj Gori, vrši se u matičnim registrima (matični registar rođenih, matični registar vjenčanih i matični registar umrlih). Matični registar rođenih sadrži:

1) osnovni upis: podatke o rođenju - ime i prezime, rođeno prezime i pol lica, dan, mjesec, godinu, čas i mjesto i opštinu rođenja (za lica koja su rođena u drugoj državi grad i državu rođenja); podatke o roditeljima - ime i prezime (za majku i rođeno prezime), datum i mjesto rođenja, državljanstvo i jedinstveni matični broj;

2) dopunu, izmjenu ili brisanje osnovnog upisa: priznavanje, utvrđivanje ili osporavanje očinstva ili materinstva, naknadno zaključivanje braka roditelja ako je dijete rođeno prije zaključenja braka, usvojenje i prestanak usvojenja, starateljstvo i prestanak starateljstva, produženje i oduzimanje ili lišenje i ograničenje i vraćanje roditeljskog prava, promjenu ličnog imena djeteta i promjenu ličnog imena roditelja, usvojioca ili staratelja, promjenu pola, promjenu državljanstva, zaključivanje i prestanak braka, poništenje i oglašavanje braka nepostojećim, smrt i proglašenje umrlim, naknadne ispravke grešaka i druge promjene u vezi sa upisanim podacima.

50. Kada se radi o upisu u registar rođenih, članom 19 ovog zakona je propisano da rođenje djeteta u porodilištu ili drugoj zdravstvenoj ustanovi obavezna je da prijavi zdravstvena ustanova, po

pravilu elektronskim putem, a može i na drugi adekvatan način. Rođenje djeteta van zdravstvene ustanove obavezan je da prijavi otac djeteta, odnosno majka ako je u mogućnosti. Ako otac, odnosno majka nijesu u mogućnosti da prijave rođenje djeteta, rođenje djeteta je obavezno da prijavi lice koje je porođaj obavilo ili koje je prisustvovalo porođaju, odnosno lice u čijem je stanu dijete rođeno. U slučaju da je dijete rođeno van porodilišta ili druge zdravstvene ustanove, uz prijavu rođenja obavezno se prilaže potvrda doktora medicine o rođenju djeteta. Rođenje djeteta se prijavljuje u roku od tri dana od dana rođenja. Rođenje mrtvorodenog djeteta prijavljuje se u roku od 24 časa od rođenja mrtvog djeteta. Ako se prijava, zbog neradnog dana, ne može podnijeti u roku od tri dana, odnosno u roku od 24 časa, prijava se podnosi prvog narednog radnog dana. Članom 21 Zakona je propisano da se upis djeteta u registar rođenih i određivanje ličnog imena vrši u roku od 30 dana od dana rođenja. Članom 33 ovog Zakona je propisano da naknadni upis rođenja, nakon isteka roka od 30 dana, službeno lice Ministarstva unutrašnjih poslova će izvršiti upis, nakon sprovođenja postupka utvrđivanja činjenica u vezi rođenja i ukoliko službeno lice utvrdi da nema osnova za upis u matični registar rođenih, donijeće rješenje o odbijanju prijave za upis.

51. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisano je da prava iz socijalne i dječje zaštite, uključujući pravo na dječji dodatak može ostvariti crnogorski državljani sa prebivalištem na teritoriji države. Prava iz socijalne i dječje zaštite utvrđena ovim zakonom i međunarodnim ugovorom može ostvariti lice koje ima status stranca sa odobrenim privremenim boravkom ili stalnim nastanjenjem u državi, u skladu sa posebnim zakonom (član 5).

4.2

Preporuka 35 - MUČENJE I DRUGO OKRUTNO, NEČOVJEČNO ILI PONIŽAVAJUĆE POSTUPANJE ILI KAŽNJAVANJE

52. Usvajanjem i početkom primjene Zakona o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku izbjegavanje i ograničenje lične slobode maloljetnika, odnosno poštovanje njegovih ljudskih prava i osnovnih sloboda diže se na nivo osnovnih načela maloljetničkog pravosuđa u Crnoj Gori. Mjera pritvora kao mjera lišenja slobode može se odrediti samo izuzetno u zakonom propisanim uslovima, dok mjere privremenog nadzora i smještaja maloljetnika čiji su brojni modaliteti navedeni u zakonu predstavljaju pravilo ukoliko postoji neophodnost za njihovim određivanjem. Takođe ovim zakonom izričito je predviđena obaveza da sudija za maloljetnike, odnosno predsjednik vijeća za maloljetnike koji je izrekao krivičnu sankciju vrši nadzor i kontrolu nad njenim izvršenjem, uz propisivanje da se u toku izvršenja institucionalne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora, posebna pažnja posvećuje zdravstvenom stanju maloljetnika, a naročito u odnosu na rizike po zdravlje koji su povezani sa lišenjem slobode. Po prvi put u oblasti maloljetničkog pravosuđa u Crnoj Gori ustanovljena je i zakonska obaveza sudije za maloljetnike koji je izrekao institucionalnu mjeru da svakih šest mjeseci obilazi maloljetnika smještenog u

odjeljenju za maloljetnike ili u ustanovi u kojoj se izvršava institucionalna mjera, o čemu podnosi izvještaj predsjedniku suda.

53. Usvojenim Zakonom o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika na normativnom planu izvršene su izmjene i dopune u dijelu inkriminacije svih oblika torture i drugog nehumanog i ponižavajućeg postupanja i kažnjavanja djece, s posebnim akcentom na zaštitu djece koja žive u ustanovama dječije i socijalne zaštite i djecu lišenu slobode uz garanciju podnošenja pritužbi na tretman. Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku, propisano je da se prema maloljetniku koji izdržava kaznu maloljetničkog zatvora ne smiju koristiti sredstva prinude, osim kao krajnja mjera u samoodbrani ili u slučaju kad je to neophodno da se spriječi bjekstvo ili fizički otpor, neposredan rizik od samopovređivanja, povređivanje drugih i prouzrokovanje veće materijalne štete.
54. Kada su u pitanju djeca lišena slobode, žalbeni mehanizmi postoje i regulisani su Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija. Ako maloljetno lice smatra da mu je povrijeđeno pravo u vezi sa izdržavanjem kazne ili zbog drugih nepravilnosti koje su mu pričinjene, ima pravo pritužbe. Ukoliko je podnijelo pritužbu starješini organizacije isti je dužan da ga u roku od osam dana obavijesti o ishodu po pritužbi. Takođe, protiv odluke starješine organizacije kojom je osuđenom licu tokom izvršenja kazne zatvora ograničeno ili povrijeđeno neko pravo osuđeni ima pravo da sudsku zaštitu ostvari u upravnom sporu. Kontrolu zakonitosti izvršenja kazne zatvora vrši Ministarstvo pravde preko ovlašćenog službenika.
55. Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore sačinila je, 2011.godine, Posebni izvještaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore o stanju ljudskih prava djece i mladih sa smetnjama u razvoju koji su smješti u JU Dječiji dom "Mladost" u Bijeloj i JU Centar za obrazovanje i osposobljavanje "1. jun" u Podgorici. Predstavnici institucije kontinuirano obilaze ustanove u kojima su smještena djeca i mladi sa intelektualnim smetnjama, obavljaju razgovore sa korisnicima, zaposlenim i upravama ustanova. Zaštitnik je u izvještaju konstatovao zatečeno stanje stvari i dao preporuke za unapređivanje uslova smještaja i brige o djeci u skladu sa preporučenim standardima ali nije ni u jednom slučaju konstatovao bilo kakve oblike mučenja, okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja.
56. Institucija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda Crne Gore je tokom 2013.godine počela sa sprovođenjem projekta „Policija i postupanje sa djecom“ u cilju ostvarivanje većeg stepena poštovanja prava maloljetnika kroz prevenciju i unapređenje uslova i postupanja od strane predstavnika centara/odjeljenja bezbjednosti (policije). Zaštitnik je na osnovu dobijenih rezultata formirao mišljenje i uputio određene preporuke nadležnim organima u cilju unapređivanja stanja u ovoj oblasti.

4.3 Preporuka 37 i 38 - TJELESNO KAŽNJAVANJE

57. Na normativnom planu učinjeni su značajni koraci u smislu unaprjeđenja zakonodavnog i strateškog okvira za zaštitu djece od nasilja. Posebno ističemo donošenje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, unaprjeđenje krivičnog materijalnog i procesnog zakonodavstva (prije svega u djelu koji se odnosi na maloljetna lica oštećena krivičnim djelom, odnosno koja se saslušavaju kao svjedoci u krivičnom postupku a što je regulisano Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku), kao i donošenje Strategije o zaštiti od nasilja u porodici za period od 2012–2015. godine, i iz nje proizašlog Protokola o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici. Nacrtom zakona o izmjenama i dopunama Porodičnog zakona izričito je propisano da dijete ne smije biti podvrgnuto tjelesnom kažnjavanju ili bilo kom drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju. Zabrana se odnosi na roditelje, staratelje i sva druga lica koja se o djetetu staraju ili dolaze u kontakt sa djetetom. Roditelji su dužni da zaštite dijete od tjelesnog kažnjavanja ili bilo kog drugog okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupanja.
58. Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, zaključen je 25. novembra 2011. godine, a potpisnici su Ministarstvo pravde, Vrhovni sud, Vrhovno državno tužilaštvo, Ministarstvo prosvjete, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Uprava policije i Vijeće za prekršaje Crne Gore. Cilj ovog Protokola je da se podstakne uspostavljanje multidisciplinarne saradnje sa jasno razrađenim postupanjima svakoga elementa sistema, odnosno operacionalizacija normativnog i strateškog okvira u praksi.
59. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisano je da je u ustanovi, odnosno kod drugog pružaoca usluga, zaposlenom zabranjen svaki oblik nasilja nad djetetom, fizičko, emocionalno i seksualno zlostavljanje, iskorištavanje korisnika, zloupotreba povjerenja ili ovlašćenja koju uživa u odnosu na korisnika, zanemarivanje korisnika i druga postupanja koja narušavaju zdravlje, dostojanstvo i razvoj korisnika.
60. Zakonom o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku utvrđena je mogućnost primjene disciplinskih mjera i njihovih oblika, kao i primjena sredstava prinude u vaspitnoj ustanovi zavodskog tipa, odnosno maloljetničkom zatvoru izričito su regulisane maloljetničkim krivičnim zakonodavstvom, a njihovo bliže uređenje mora biti definisano Kućnim redom kao vrstom podzakonskog akta. Ujedno je izričito propisano da svaki maloljetnik koji smatra da su mu povrijeđena određena prava, kao i da su učinjene druge nezakonitosti ili nepravilnosti u toku izvršenja institucionalne mjere ili kazne maloljetničkog zatvora, ima pravo pritužbe u skladu sa Zakonom o izvršenju krivičnih sankcija.

61. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju članom 9a propisuje da u ustanovi nije dozvoljeno: fizičko, psihičko i socijalno nasilje, zlostavljanje i zanemarivanje djece i učenika; fizičko kažnjavanje i vrijeđanje ličnosti, odnosno seksualna zloupotreba djece i učenika ili zaposlenih ili svaki drugi oblik diskriminacije u smislu zakona.
62. Ministarstvo pravde je u periodu od 2012-2014. godine sproveo projekat „Pravda za djecu“, čine se značajni koraci u cilju unapređenja rada i postupanja prema maloljetnicima koji se nalaze u pritvoru, odnosno kojima su izrečene neke od institucionalnih krivičnih sankcija. Službenici ZIKS prošli su posebne programe obuke za rad sa maloljetnicima. U Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija obezbijedeni su uslovi za odvojenost maloljetnika kojima je određena mjera pritvora, odnosno kazne maloljetničkog zatvora, od odraslih osoba (jedino u situacijama kada je u pritvoru ili zatvoru po jedan maloljetnik, isti se smještaju sa odraslim osobama uz poseban tretman koji se prema njima primjenjuje).

5 V PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTRNATIVNO ZBRINJAVANJE

5.1 Preporuka 40 - PORODIČNO OKRUŽENJE

63. Donošenjem novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, realizovana su opredjeljenja, koja podrazumijevaju, između ostalog, podsticanje razvoja raznovrsnih i uvođenje novih usluga socijalne i dječije zaštite u zajednici i uključivanje u sferu pružanja usluga što više različitih aktera. Zakonom je predviđeno propisivanje minimalnih standarda za pružanje usluga socijalne i dječje zaštite. Minimalni standardi omogućavaju da se usluge na teritoriji Crne Gore pružaju i razvijaju na ujednačen način. Standardi čine osnovu za uvođenje sistema licenciranja pružalaca usluga. Standardi, takođe, daju podsticaj poboljšanju ponude i kvaliteta svih usluga za korisnika. Ponuđena rješenja podržavaju i afirmišu porodicu kao najbolji okvir zaštite osjetljivih grupa, te podsticanje razvoja porodičnog smještaja, usluga dnevnih boravaka, pomoći u kući i drugih usluga socijalne i dječije zaštite. Ovim zakonom su usluge u socijalnoj i dječjoj zaštiti grupisane po srodnosti, kao: 1) usluge procjene i planiranja; 2) usluge podrške za samostalni život u zajednici; 3) savjetodavno-terapijske i socijalno-edukativne usluge; 4) usluge smještaja; 5) neodložne intervencije. Svaka od navedenih grupa ima navedene konkretne usluge koje su usmjerene na korisnika u skladu sa proklamovanim ciljevima socijalne zaštite. Usluge socijalne i dječije zaštite pružaju se privremeno, povremeno ili kontinuirano, u skladu sa potrebama i najboljim interesom korisnika. Djelatnost u oblasti socijalne i dječije zaštite, osim javnih ustanova može, u skladu sa ovim zakonom pružati i udruženje, preduzetnik, privredno društvo i fizičko lice. Takođe, osnovan je Zavod za socijalnu i dječju zaštitu kao nezavisni organ državne uprave sa zadatkom, između ostalog, licenciranja stručnih radnika. Po prvi put uspostavljena je i socijalna inspekcija čiji je osnovni zadatak kontrola pružalaca usluga iz socijalne i dječje zaštite. U Ministarstvu rada i socijalnog staranja uspostavljena je Direkcija za razvoj usluga čiji je glavni zadatak da u saradnji sa lokalnim upravama vrše raspodjelu sredstava za razvoj usluga socijalne i dječje zaštite na lokalnom nivou.

5.2 Preporuka 42 - DJECA LIŠENA PORODIČNOG OKRUŽENJA

64. Dijete koje je lišeno porodičnog okruženja ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države. Ovo može uključivati smještaj u drugu porodicu, usvajanje, ili u izuzetnom slučaju, smještanje u odgovarajuću ustanovu za brigu o djeci.

65. U Zakonu o socijalnoj i dječjoj zaštiti, definisana je obaveza svih koji rade na poslovima dječije zaštite da ulože maksimalne napore da pomognu ostanak djeteta u porodici kroz pružanje podrške porodici, a ako to nije moguće ili nije u najboljem interesu djeteta, kroz pružanje porodičnog smještaja - hraniteljstva. Novi Zakon, propisuje da se djetetu mlađem od tri godine

života ne obezbjeđuje smještaj u ustanovu, te da se smještaj djeteta u ustanovu, obezbjeđuje isključivo kada su iscrpljene sve druge mogućnosti i preispituje se najmanje jednom u šest mjeseci.

66. Propisane su vrste porodičnog smještaja – hraniteljstva, što doprinosi razvoju vaninstitucionalnih usluga u Crnoj Gori. Porodični smještaj - hraniteljstvo obezbjeđuje se kao: 1) standardni smještaj; 2) smještaj uz intenzivnu ili dodatnu podršku; 3) urgentni smještaj; 4) povremeni smještaj; 5) druga vrsta smještaja.
67. Izazov koji je pred nama je prije svega jačanje prirodne porodice, pružanje još veće podrške majci i djetetu i stvaranje uslova za njihovu veću socijalnu i finansijsku samostalnost. Nastavilo se sa daljim snaženjem hraniteljstva u okviru proširene porodice, kao i razvojem svih vrsta hraniteljstva, s posebnim akcentom na djecu od 0-3 godine.
68. Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za razvoj hraniteljstva u Crnoj Gori koja se odnosi na period 2012-2016, kojom su utvrđene aktivnosti, odgovorni akteri, vremenski okvir i finansijski resursi. Polazeći od činjenice da je razvoj hraniteljstva u Crnoj Gori dio reformskih procesa u sistemu socijalne i dječije zaštite, jer se odnosi na zaštitu prava djece i mladih kao najosjetljivije grupe, metodološki pristup ove Strategije je reformski, inovativan, savremen, realan, i participativan.
69. Saglasno Zakonu o sociojalnoj i dječjoj zaštiti donijet je Pravilnik o bližim uslovima za pružanje i korišćenje usluga porodičnog smještaja - hraniteljstva i porodičnog smještaja. Ovim Pravilnikom propisuju se bliži uslovi za pružanje i korišćenje usluga porodičnog smještaja-hraniteljstva i porodičnog smještaja, normativi i minimalni standardi usluga, procjena podobnosti lica za pružanje usluga, program i način sprovođenja obuke, pružanje stručne podrške, kao i naknadu troškova porodičnog smještaja - hraniteljstva i porodičnog smještaja i naknadu za rad pružaoca usluge. Stručna podrška obuhvata: savjetovanje korisnika i pružaoca usluge; podršku pružaocu usluge za zajedničko planiranje i rješavanje problema korisnika; uključivanje korisnika u rekreativne i kulturne aktivnosti; grupne aktivnosti sa djecom, odnosno mladim licima; materijalnu podršku korisnicima i pružaocima usluge i sl. Stručna podrška pruža se najmanje svakih 50 dana za uslugu porodičnog smještaja - hraniteljstva, odnosno najmanje 100 dana za uslugu porodičnog smještaja.
70. Vlada Crne Gore je u periodu od septembra 2013 do marta 2014. godine sprovela kampanju “Svako dijete treba porodicu” u cilju promocije osnovnog ljudskog prava svakog djeteta na život u porodici. Kampanja je imala za cilj da se poveća broj hranitelja u Crnoj Gori i tako smanji broj djece u institucijama i da se podigne svijest o osnovnoj ljudskoj potrebi i pravu svakog djeteta da

raste u toplom porodičnom okruženju. Kontinuiranim aktivnostima tokom i poslije kampanje postignuti su značajni rezultati. Nakon kampanje, nastavljene su različite aktivnosti na razvoju kampanje ali sa manjim medijskim intenzitetom. Najznačajniji rezultat ove kampanje je porast broja djece koja su smještena u hraniteljske porodice, a naročito broja djece koja su smještena u nesrodničke hraniteljske porodice. Krajem 2014. godine broj djece u nesrodničkim hraniteljskim porodicama se povećao za 200% (ili 3,2 puta) u odnosu na period prije kampanje.

71. Plan transformacije JU Komanski most izrađen je tokom 2011. i 2012. uz podršku UNDP-a i UNICEF-a, po kome se i sprovodi transformacija ove ustanove. Dječji paviljon u ustanovi Komanski most je zatvoren sredinom 2014. godine. Iz Komanskog mosta su izmještena sva djeca. Moratorijum na prijem djece u ovu ustanovu je uveden 2007. godine. Time je dječji paviljon u ustanovi Komanski most zatvoren.

72. Usvojen je Plan transformacije Dječjeg doma „Mladost“ Bijela i počela je njegova primjena. Cilj transformacije ustanove je da se u skladu sa članom 117 stav 2 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti proširi djelatnost ustanove, razvojem servisa za podršku porodici i zajednici, što bi rezultiralo kvalitetnijom brigom za veći broj djece. U 2010. godini na porodičnom smještaju – hraniteljstvu boravilo je 313 djece a 2014. godini 373 djece, što predstavlja porast za 19,17%. Istovremeno je u JU Dječji dom “Mladost” u Bijeloj u 2010. godini boravilo 154 djece a u 2014. godini 94 djece što predstavlja smanjenje za 38,94%. Navedeni podaci ukazuju da se kontinuirano sprovode aktivnosti na smanjenju broja djece u ustanovi kroz podršku biološkoj porodici i razvoj porodičnog smještaja-hraniteljstva kao alternativnog oblika zaštite.

73. Protokol o međusektorskoj saradnji u prevenciji napuštanja djece između Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva prosvjete i Ministarstva zdravlja potpisan je 2014. godine. Jačanje međusektorske saradnje u cilju prevencije odvajanja djece od porodica jedna je od ključnih aktivnosti reforme sistema socijalne i dječje zaštite u skladu sa politikom Vlade o deinstitutionalizaciji.

5.3 Preporuka 44 - USVOJENJE

74. Usvojenje je regulisano Porodičnim zakonom. Trajanje procedure usvojenja djeteta je definisano njenom složenosti. Usvojenje dece pripadnika osetljivih grupa koje se posebno teško usvajaju, uključujući rođenu braću i sestre, djecu sa smetnjama teškoćama u razvoju i djecu pripadnike manjina, realizuje se za sada uglavnom kroz međudržavna usvojenja, s obzirom da među domaćim usvojiteljima većina želi da usvoji zdravo dijete što mlađeg uzrasta i sopstvene nacionalnosti.

- Crna Gora je potpisala konvencije SE: Evropsku konvenciju o ostvarivanju dečjih prava.
- Crna Gora je ratifikovala:
- Evropsku konvenciju o usvajanju djece – revidiranu, koja je stupila na snagu 01.10.2012. godine,
- Evropsku konvenciju o priznavanju i izvršenju odluka o starateljstvu nad djecom i o ponovnom uspostavljanju odnosa staranja, ratifikovala 18.01.2002. godine a stupila je na snagu 06.06.2006. godine
- Hašku Konvenciju o zaštiti djece i saradnji u pogledu međudržavnog usvojenja od 29. maja 1993.god. 9. marta 2012. godine, a stupila je na snagu 01. jula 2012. godine.

5.4 Preporuka 46 - ZLOSTAVLJANJE I ZANEMARIVANJE

75. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, prvi specijalizovani zakon koji reguliše oblast porodičnog nasilja. Ovaj zakon definiše nasilje u porodici kao „činjenje ili nečinjenje člana porodice kojim se ugrožava fizički, psihički, seksualni ili ekonomski integritet, mentalno zdravlje i spokojstvo drugog člana porodice, bez obzira na mjesto gdje je učinjeno”. Zakon uređuje zaštitu žrtava nasilja u prekršajnom postupku i propisuje pet zaštitnih mjera kao vrste prekršajnih sankcija: udaljenje iz stana, zabrana prilaženja žrtvi, zabrana uženemiravanja i uhođenja, obavezno liječenje od zavisnosti i obavezan psihosocijalni tretman. Predviđeno je i načelo hitnosti u postupcima koji se odnose na zaštitu od nasilja. U članu 4 je propisano da žrtva nasilja ima pravo na psihosocijalnu i pravnu pomoć, kao i socijalnu i medicinsku zaštitu. Takođe, članom 5 je propisana obaveza policije, organa za prekršaje, državnog tužilaštva, centra za socijalni rad ili druge ustanove socijalne i dječje zaštite, zdravstvene ustanove, kao i drugih organa i ustanova koje se bave zaštitom, da pružaju potpunu i koordiniranu zaštitu žrtvi nasilja u porodici. Nadalje, u postupcima koji se odnose na zaštitu, organi i ustanove dužni su da postupaju hitno, vodeći računa da su interes i dobrobit žrtve, a naročito ako je žrtva dijete, starije lice, lice sa invaliditetom i lice koje nije sposobno da se o sebi stara, prioritet u tim postupcima.
76. Vlada Crne Gore usvojila je u junu 2011. godine Strategiju zaštite od nasilja u porodici, koja sadrži: ocjenu stanja i identifikuje ključne probleme u socijalnoj i drugoj zaštiti, kao i ciljeve i mjere za unapređenje socijalne i druge zaštite, a naročito u vezi: podizanja nivoa svijesti građana o problemu nasilja i formiranju stavova o neprihvatljivosti nasilja; razvoja programa za prevenciju nasilja; podrške porodici u prevenciji nasilja; daljeg razvoja normativnog okvira u oblasti zaštite; jačanja saradnje organa, ustanova, organizacija i drugih pravnih i fizičkih lica koja se bave zaštitom; sticanja novih znanja i vještina svih koji se bave zaštitom; unapređenja sistema za prikupljanje i analizu podataka i izvještavanja o slučajevima nasilja.

77. Ministarstvo rada i socijalnog staranja u partnerstvu sa UNICEF-om i UNHCR-om, 2002.godine je započelo realizaciju Programa zaštite djece od zlostavljanja i zanemarivanja, u cilju unapređenja prakse i pružanja što kvalitetnijih usluga djeci koja su žrtve nasilja. U okviru ovog Programa formirani su multidisciplinarni timovi za zaštitu djece od zlostavljanja i zanemarivanja u osam centara za socijalni rad u Crnoj Gori. Odlukom Vlade Crne Gore, a u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici, rad timova za zaštitu djece od zlostavljanja i zanemarivanja je 2012.godine proširen i na zaštitu od nasilja u porodici. Formirani su Stručni timovi za zaštitu od nasilja u porodici i nasilja nad djecom u svim centrima za socijalni rad. Tako su timovi integrisani u sistem i definisana je obaveza njihovog postojanja. Naime, shodno odredbama Zakona o zaštiti od nasilja u porodici čl.11 i 17 utvrđena je obaveza obrazovanja stručnog tima, koji će se baviti pitanjima zaštite žrtava nasilja u porodici.
78. Tokom 2011. godine izrađen je Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici, koji je potpisan od strane svih relevantnih institucija. Potpisnici Protokola su: Vrhovni sud, Ministarstvo pravde, Vrhovno državno tužilaštvo, Ministarstvo prosvjete i sporta, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Uprava policije i Vijeće za prekršaje. Cilj Protokola jeste da se uspostavi i podstakne uspostavljanje multidisciplinarnе saradnje s jasno razrađenim postupanjima svakog sistema. Protokolom je uređen zajednički rad svih sistema u toku sprovođenja zakona i konvencija, te obaveza preduzimanja potrebnih mjera za osiguranje organizovanosti, opremljenosti i edukovanosti dovoljnog broja specijalizovanih stručnjaka koji se bave problematikom nasilja u porodici.
79. Kao jedan od dodatnih mehanizama u postojećem sistemu zaštite od nasilja izrađeno je Uputstvo o radu multidisciplinarnih operativnih timova za zaštitu djece i odraslih od nasilja, koje nudi jasne smjernice i standarde njihovog rada, precizira rokove za postupanje, ujednačava praksu i bliže pojašnjava uloge sistema koji imaju svoje prestavnike u timovima - od kojih su ključni: socijalna i dječija zaštita, zdravstvo, obrazovanje, tužilaštvo i policija. Uputstvo je u potpunosti usaglašeno sa Protokolom o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja u porodici, a time i sa Zakonom za zaštitu od nasilja u porodici.
80. Usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći. Dopunom člana 13 stav 4 Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, žrtvama nasilja u porodici je omogućeno da budu prepoznati kao privilegovani korisnici prava na besplatnu pravnu pomoć. Pravo na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći imaju djeca koja su žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovina ljudima.

81. Donijet je Pravilnik o sprovođenju zaštitne mjere obaveznog psihosocijalnog tretmana počinioca nasilja u porodici. Ova zaštitna mjera se sprovodi u zdravstvenoj ustanovi, koja je obuhvaćena mrežom zdravstvenih ustanova, koja se nalazi u mjestu prebivališta, odnosno boravišta učinioca nasilja u porodici.
82. Članom 219 Krivičnog zakonika, zapuštanje i zlostavljanje maloljetnog lica je propisano kao krivično djelo, za koje je propisana kazna zatvora u najdužem trajanju od 5 godina.
83. U okviru projekta "Nastavak reforme sistema socijalne i dječje zaštite", nakon sprovedene procedure Ministarstvo rada i socijalnog staranja i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja u porodici Nikšić uspostavili su nacionalnu besplatnu SOS telefonsku linije za podršku žrtvama nasilja u porodici.
84. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava svake godine sprovodi kampanju „16 dana aktivizma u borbi protiv nasilja nad ženama“, koja je zvanično počela u novembru 2012 godine. Kampanja ima za cilj da podigne svijest o ovom problemu i podstakne nadležne i javnost da učestvuju u borbi protiv nasilja.
85. Ministarstvo prosvjete sprovodi programe primarne prevencije nasilja u porodici djece i mladih osoba. Takođe se sprovode programi za prevenciju nasilja u porodici djece i mladih izloženih porodičnom nasilju radi smanjenja međugeneracijskog prenosa nasilja u porodici. Realizovan je projekat „Škola bez nasilja - sigurno školsko okruženje“, s ciljem da se smanji i spriječi nasilje među školskom djecom. Izrađeni su: Priručnik za rad, Brošura za roditelje i Upitnik za procjenu vršnjačkog nasilja.
86. NVO koje se bave pravima žena su u toku 2014. godine realizovale niz projekta koji su imali za cilj podizanje nivoa svijesti o problemu nasilja u porodici, kako opšte tako i stručne javnosti.
87. U toku 2014. realizovano je niz istraživanja o percepcijama građana o nasilju kako bi se uočile tendencije u promjenama mišljenja shodno aktivnostima koje se realizuju na ovom polju. U toku su aktivnosti koje se tiču uspostavljanja jedinstvene baze podataka o žrtvama nasilja u porodici u okviru projekta "Socijalni karton – Informacioni sistem socijalnog staranja".
88. U toku 2014. godine završena je realizacija projekta Socijalni karton - Informacioni sistem socijalnog staranja (ISSS), koji funkcioniše od 01. 01. 2015. godine. Informacioni sistem je obuhvatio sve poslovne procese u centrima za socijalni rad, pa se osim materijalnih davanja kroz

informacioni sistem obavlja i vođenje slučaja (socijalne usluge), biznis inteligencija (izvještavanje i statistike), praćenje i kontrola, kao i upravljanje radnim tokovima.

89. Uvođenjem ISSS-a u svakodnevni rad centara, prestala je potreba za daljim korišćenjem softvera pomoću kojeg je formirana baza podataka o dječjoj zaštiti. Podaci o zaštiti djece ubuduće će se dobijati iz ISSS-a, a planirano je da se i indikatori izračunavaju automatski na osnovu podataka iz sistema i eksternih podataka dobijenih od nadležnih institucija.

90. U saradnji sa Ministarstvom pravde i Sudskim savjetom nastavljeno je unapređivanje baze podataka o maloljetničkom pravosuđu ustanovljavanjem novih indikatora u skladu sa međunarodnim standardima i praksom. Uspostavljena je baza podataka za kaznenu evidenciju maloljetnika. Indikatori su integrisani u PRIS (pravosudni informacioni sistem) i bazu podataka Ministarstva pravde koja se odnosi na izvršenje krivičnih sankcija, tako da su dostupni statistički podaci o broju maloljetnika kao izvršilaca krivičnih djela, njihovom uzrastu, vrsti krivičnih djela i visini i vrsti izrečenih sankcija i vaspitnim mjerama i maloljetničkom zatvoru.

6 VI OSNOVNO ZDRAVLJE I DOBROBIT

6.1 Preporuka 48

91. U sistemu obrazovanja redovno obrazovanje je imperativni i prvi izbor. U redovnim školama sa posebnim odjeljenjima (7) sprovodi se zajednička nastava djece iz pojedinih predmeta sa vršnjacima u redovnim odjeljenjima, a učenici sa smetnjama u razvoju koji nastavu pohađaju u redovnim odjeljenjima dobijaju podršku defektologa. Posebne ustanove transformisane u resursne centre za podršku redovnom obrazovanju djece sa smetnjama u razvoju.
92. Zavod za školstvo organizuje mobilne službe radi pomoći u redovnom školovanju djece s posebnim obrazovnim potrebama. Katalog akreditovanih programa za obuku nastavnika nudi niz programa koji se odnose na inkluziju: kako u teorijskom obimu, tako i u odnosu na vrlo ciljane i specifične teme. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva je uredio niz tematskih priručnika: a svim osnovnim školama podijeljeni priručnici: "Individualni razvojno-obrazovni program", "Poteškoće u čitanju i pisanju", Priručnik za rad s djecom u procesu opismenjavanja, Priručnik za rad sa decom s autizmom.
93. Kampanju „Govorimo o mogućnostima“ sprovedli su Vlada Crne Gore, UNICEF i Delegacija Evropske Unije i promovisala je inkluziju djece sa smetnjama u razvoju u društvo. Rezultati istraživanja pokazalo je da je svaki drugi građanin naučio nešto novo u vezi sa djecom sa smetnjama u razvoju. Svaki četvrti građanin promjenio je stav prema djeci sa smetnjama u razvoju kao rezultat kampanje. Procenat građana koji smatraju da su djeca sa smetnjama u razvoju jednako vrijedni članovi društva povećao se za skoro 20%. Na CD u predstavljena Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom - audio format, uvećani tekst i znakovno pismo.
94. U saradnji sa Kancelarijom UNICEF-a u Podgorici, realizovan je projekat "Mreže podrške inkluzivnom obrazovanju" u okviru kojeg su sprovedene obuke uprave škola, pedagoško-psiholoških službi, aktiva učitelja i defektologa iz 8 redovnih škola u kojima postoje posebna odjeljenja. Formiran je resursni (stručni) tim koji školama pruža instruktivnu i savjetodavnu podršku.
95. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava sa partnerima iz civilnog i NVO sektora je sprovelo široku medijsku kampanju o anti-diskriminatorskom ponašanju (1.045 emitovanih spotova, novinski oglasi, flajeri, promotivna poruka koja se odnosila na osobe sa invaliditetom glasila je: "Niko ne smije biti na margini").

96. Svaki sistem u Crnoj Gori (obrazovni, zdravstveni i socijalne i dječje zaštite) vodi evidenciju po različitim indikatorima o djeci sa smetnjama u razvoju. U dijelu koji se odnosi na obrazovanje kroz MEIS web aplikaciju bilježe se podaci od škola, po osnovu nekoliko kriterijuma: smetnja i teškoća u razvoju, individualni razvojno-obrazovni program (IROP), rješenje o usmjeravanju. Takođe, ažuriraju se podaci na osnovu prijedloga komisija za usmjeravanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama.
97. U oblasti socijalne i dječje zaštite uveden je Socijalni karton, koji takođe bilježi sve podatke o djeci sa smetnjama o razvoju (prava i usluge koje ostvaruju, individualni planovi rada). Vlada Crne Gore usvojila je Strategiju za integraciju osoba sa invaliditetom u Crnoj Gori, za period 2008. do 2016. godine. Obuhvata oblasti: zdravstvene zaštite, socijalne zaštite i penzijsko invalidskog osiguranja, obrazovanja, profesionalnog osposobljavanja i zapošljavanja, pristupačnost, kulturu, sport i rekreaciju, položaj organizacija osoba sa invaliditetom sa mjerama i aktivnostima za poboljšanje položaja osoba sa invaliditeom. U cilju operacionalizacije primjene Strategije donijeta tri Akciona plana za njenu primjenu i to za period 2008-2009, 2010 – 2011, i 2012-2013. godina.
98. Radi zaštite i unapređenja prava lica s invaliditetom formiran je Savjet za brigu o licima sa invaliditetom, kao stručno savjetodavno tijelo Vlade. Čine ga predstavnici Ministarstva prosvjete, Ministarstva zdravlja, Ministarstva pravde, Ministarstva održivog razvoja i turizma, Ministarstva za ljudska i manjinska prava, Ministarstva saobraćaja, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva finansija, predstavnik Sekretarijata za zakonodavstvo i direktor Zavoda za zapošljavanje i 5 predstavnika NVO sektora koji se bave pravima lica sa invaliditetom. Savjetom predsjedava ministar rada i socijalnog staranja.
99. Kroz Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti radi prevladavanja teškoća osobe sa invaliditetom mogu ostvariti prava na osnovna i druga materijalna davanja iz socijalne i dječje zaštite i prava na određene usluge socijalne i dječje zaštite. Predviđa usluge podrške za život u zajednici, obuhvataju aktivnosti koje podržavaju boravak korisnika u porodici ili neposrednom okruženju. Usluge podrške za život u zajednici su: dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalna asistencija, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici. Korisnik, u skladu sa ovim zakonom, ima pravo da učestvuje u procjeni svog stanja i potreba i u odlučivanju o tome da li će prihvatiti uslugu, kao i da blagovremeno dobije sva obavještenja koja su mu za to potrebna, uključujući i opis, cilj i korist od predložene usluge kao i obavještenja o raspoloživim alternativnim uslugama i druga obavještenja od značaja za pružanje usluge. U oblasti socijalne i dječje zaštite usluge namijenjene djeci sa smetnjama u razvoju su: procjena i planiranje, podrška za život u zajednici (dnevni boravak, pomoć u kući, stanovanje uz podršku, svratište, personalna asistencija, tumačenje i prevođenje na znakovni jezik i druge usluge podrške za život u zajednici);

savjetodavno-terapijska i socijalno-edukativna usluga, smještaj (boravak korisnika: na porodičnom smještaju-hraniteljstvu, u ustanovi, u prihvatilištu – skloništu i u drugim vrstama smještaja, kao što je mala grupna zajednica); neodložne intervencije, druge usluge. Djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju koriste uslugu dnevnog boravka na lokalnom nivou u sljedećim opštinama: Bijelom Polju, Nikšiću, Herceg Novom, Plavu, Ulcinju, Cetinju, Beranama, Podgorici. Intezivirane su aktivnosti na otvaranju dnevnih centara u Baru i Budvi.

100. U završnoj fazi je uspostavljanje usluge male grupne kuće za djecu sa težim intelektualnim smetnjama u Bijelom Polju.
101. U sistemu zdravstvene zaštite odobrena specijalizacija iz dječije psihijatrije, u domovima zdravlja su zaposleni logopedi, psiholozi, socijalni radnici.
102. Institucija Zaštitnika je 2011. godine sačinila istraživanje i promovisala publikaciju “Vodič za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama” koja sadrži uporedno pravnu analizu međunarodnih i nacionalnih akata koji se odnose na obrazovanje djece sa posebnim obrazovnim potrebama, primjere dobre prakse i korisne savjete za djecu i roditelje.

6.2 Preporuka 50 - ZDRAVLJE I ZDRASTVENE USLUGE

103. Reformom zdravstvenog sistema, na nivo primarne zdravstvene zaštite, je implementiran izabrani doktor (za odrasle, djecu i žene) i na taj način omogućena ravnomjerna pristupačnost zdravstvenim uslugama. Zdravstvenu zaštitu, na primarnom nivou, djeci pružaju izabrani doktori za djecu (koji mogu biti samo pedijatri). Na nivo primarne zdravstvene zaštite (u 18 domova zdravlja, za 23 opštine) je sistematizovano 90 pedijatara i 138 medicinskih sestara (prosječno jedan tim izabranog doktora za djecu na 1600 djece). Zdravstvena zaštita djeci se pruža i u 7 centara za djecu sa posebnim potrebama u kojima rade: pedijatri, logopedi, defektolozi, psiholozi, fizioterapeuti i medicinske sestre. U pružanje zdravstvene zaštite djeci su uključene i patronažne sestre kojih je sistematizovano 267 na nivou 18 domova zdravlja. Novim zakonom o zdravstvenoj zaštiti je dorađen normativni okvir za primarnu zdravstvenu zaštitu (PZZ) i stvoreni dodatni uslovi za dalje razvijanje PZZ.
104. Postojeća zakonska regulativa obezbjeđuje svakom djetetu pravo na uživanje najvišeg ostvarivog zdravstvenog standarda i na sredstva za liječenje i rehabilitaciju, uz poštovanje principa nediskriminacije, najboljih interesa djeteta i prava na život i razvoj u najvećoj mogućoj mjeri.

105. Sva djeca od 0 do 18 godina imaju univerzalnu zdravstvenu zaštitu (pravo na kompletnu zdravstvenu zaštitu na teret obaveznog zdravstvenog osiguranja).
106. Ministarstvo zdravlja u saradnji sa zdravstvenim ustanovama kontinuirano radi na sređivanju prostora namijenjenog za djecu i posebno vodi računa o opremljenosti i higijeni sanitarnih prostorija.
107. Napravljene su preporuke i Plan aktivnosti za unapređenje kvaliteta perinatalne njege na osnovu analize Ocjena bezbjednosti i kvaliteta bolničke njege majki i novorođenčadi u Crnoj Gori, urađene od strane stranih konsultanata i nacionalnog tima ljekara, uz podršku UNICEF-a. U cilju poboljšanja kvaliteta zdravstvene zaštite, 2012. godine je donijeta Nacionalna strategija za unapređenje kvaliteta zdravstvene zaštite i bezbjednosti pacijenata sa Planom akcije 2012-2017. Strategija je omogućila da se osigura zdravstvena podrška za optimalan psihofizički razvoj svakog djeteta.
108. Ministarstvo zdravlja intenzivno radi na ispunjavanju zacrtanih Milenijumskih ciljeva (MRC), jer se četiri direktno tiču zdravlja djece: iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva i gladi, smanjenje smrtnosti djece, poboljšanje zdravlja majki i borba protiv HIV/AIDS, malarije i drugih bolesti. U izvještaju za 2012. godinu je navedeno da je ukupna stopa siromaštva povećava sa 6,6% u 2010.g. na 9,3% u 2011.g. sa velikim razlikama po regionima. Prateći trend kretanja vrijednosti indikatora kojima se prati realizacija indikatora vezanih za obuhvat imunizacijama, može se očekivati dostizanje zacrtanih vrijednosti do 2015.godine.
109. Prema saznanjima Ministarstva zdravlja, u sistemu zdravstvene zaštite nema diskriminacije u odnosu na bilo koju karakteristiku korisnika. Sve zdravstvene ustanove su krajem 2010. godine imenovale zaštitnike prava pacijenata, koji su započeli sa radom u 2011. godini. Ukupan broj prigovora u 2014. g. koji se odnosio na Javne zdravstvene ustanove u Crnoj Gori je 963. Od tog broja 123 prigovora su podnešena Ministarstvu zdravlja, a 840 zaštitnicima prava pacijenata u zdravstvenim ustanovama.
110. Ministarstvo zdravlja je učestvovalo u izradi nacionalnog plana akcije za djecu 2013-2017. godine (NPAD). Oblast 5 ovog dokumenta zdravstvena zaštita i doborobit a strateški cilj 5: obezbijediti zdravstvenu podršku za optimalan psihofizički razvoj svakog djeteta, gdje su definisane mjere koje treba sprovesti u ciju dostizanja kvalitetnije zdravstvene zaštite za djecu u našoj zemlji. U Beranama radi Visoka škola za medicinske sestre koje rade zdravstvenu njegu.

111. U oblasti pristupačnosti javnih zdravstvenih ustanova licima sa invaliditetom u 2013. godini, završeni su radovi na rekonstrukciji i adaptaciji Poliklinike Kliničkog centra Crne Gore. Na ulazu u objekat u kojem je smještena Klinika za neurologiju napravljena je pristupna rampa. U DZ Tivat je ugrađen lifta u zgradi.
112. Specijalizovana rehabilitacija se, prema Pravilniku o indikacijama i načinu korišćenja medicinske rehabilitacije u zdravstvenim ustanovama koje obavljaju specijalizovanu rehabilitaciju, se koriste istu u međunarodno priznatoj zdravstvenoj ustanovi „Dr Simo Milošević“ u Igalu.
113. U toku je realizacije trećeg dvogodišnjeg sporazuma Ministarstva zdravlja i Svjetske zdravstvene organizacije koji je jednim dijelom posvećen socijalnim determinantama zdravlja i zdravstvenim nejednakostima.
114. Vlada Crne Gore je u junu 2013.godine donijela Strategiju za očuvanje i unapređenje reproduktivnog i seksualnog zdravlja Crne Gore 2013-2020 sa akcionim planom 2014-2015 u cilju unapređenja zdravstvenih usluga koje se odnose na kvalitet reproduktivnog i seksualnog zdravlja. Strategija je bazirana na prioritetima, a to su: zaštita zdravlja majke i novorođenčeta, maligna oboljenja reproduktivnih organa, planiranje porodice uključujući liječenje neplodnosti, sprečavanje širenja seksualno prenosivih infekcija uključujući HIV, promovisanje seksualnog zdravlja i reproduktivnih prava, kontinuirana edukacija na polju zaštite reproduktivnog zdravlja, kao i uloga nevladinog sektora. U izradi su učestvovali i predstavnici NVO koji su autentični predstavnici Roma. Izrađeni su klinički vodiči za: perinatalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu u toku porođaju, novorođenačku žuticu i rutinsku postnatalnu zaštitu žene i njene bebe. Ginekološka zdravstvena zaštita za žene, uključujući period trudnoće i poslije porođaja a ostvarivala su kod 34 izabrana doktora za žene (ginekologa) kojima pomaže i 48 sestara/tehničara.
115. U okviru Centra za prevenciju u svim domovima zdravlja osnovana su Savjetovališta za reproduktivno zdravlje. Pored odrasle populacije, rad se odvija i sa populacijom mladih i adolescenata. Cilj rada je unapređivanje reproduktivnog i seksualnog zdravlja. Programe sprovode izabrani ginekolozi, pedijatri i fizioterapeuti, putem radionica, interaktivnih predavanja, savjetovanja i vježbi. U Savjetovalištim se redovno sprovode programi na temu:
- zaštita od trudnoće i polno prenosive bolesti;
 - informacije vezane za trudnoću i porođaj;
 - promocije zdravog roditeljstva kroz „Školu za trudnice“ koja uključuje pripremne vježbe za bezbolni porođaj;

- dojenje kao najbolji vid ishrane bebe;
- njega i higijena majke i novorođenčeta;
- savjeti za uspješno roditeljstvo i
- drugi programi koji pružaju ženama osnovna znanja potrebna tokom trudnoće i nakon porođaja.

116. Zdravstveno-edukativne aktivnosti na teme reproduktivnog zdravlja, uključujući i preventivne aktivnosti u vezi maloljetničkih trudnoća. Trudnice koje su u riziku od ostavljanja djeteta mogu kod posjete izabranom ginekologu ili savjetovalištu da dobiju potrebne informacije. Obuhvatnost žena pri porođaju zdravstvenom pomoći je skoro potpuna. U toku je realizacije trećeg dvogodišnjeg sporazuma Ministarstva zdravlja i Svjetske zdravstvene organizacije.
117. Sa UNICEF-om su rađene studije na poboljšanju bezbjednosti i kvaliteta bolničke njege majke i novorođenčadi kao i završeno i distribuirano nekoliko vodiča koji su vezani za perinatalnu i postatalnu zdravstvenu zaštitu. Radi se na podizanju svijesti zdravstvenih radnika o sprečavanju ranog napuštanja djece, ranog razvoja i rasta (programima deinstitutionalizacije djece do 3 godine).

6.3 Preporuka 52 - DOJENJE

118. Vlada je pripremila novi Akcioni plan za ishranu i bezbjednost hrane u Crnoj Gori za period 2015-2016. koji predviđa promociju dojenja, promociju Kodeksa zabrane reklamiranja zamjena za majčino mlijeko, izradu vodiča za obezbjeđenje higijenske pripreme i čuvanja hrane za odojčad i zamjena za majčino mlijeko kao i izradu vodiča za obezbjeđenje higijenske pripreme i čuvanja hrane za odojčad i zamjena za majčino mlijeko. Ministarstvo zdravlja preduzima aktivnosti na prilagođavanju bolnica po mjeri bebe. U OB Cetinje je otvoren prvi laktarijum u Crnoj Gori. Ministarstvo zdravlja u saradnji sa UNICEF-om sprovodi kampanje na promovisanju isključivog dojenja, a u saradnji sa NVO je napisan i izdat vodič o dojenju koji mogu da koriste zdravstveni radnici i majke.

6.4 Preporuka 54 - ZDRAVLJE ADOLESCENATA

119. Ministarstvo zdravlja je sačinilo Usluge po mjeri mladih 2011.godine.

120. Podaci o broju abortusa kod tinejdžerki nije pouzdan, jer Institut za javno zdravlje Crne Gore vodi statističke podatke o mladim djevojkama životne dobi od 15-20.godina. Predmet "Zdravi stilovi života" se izučava kao izborni predmet u završnim razredima osnovne škole i prvom razredu srednje škole, a njime je obuhvaćeno i reproduktivno zdravlje. Edukativno-vaspitna djelatnost adolescenata odvija se kroz preventivne zdravstvene programe u okviru savjetovaništa za adolescente, omladinu i mlade i savjetovanište za reproduktivno zdravlje koja su organizovanih u sastavu domova zdravlja. Kroz rad navedenih savjetovaništa realizuju se aktivnosti Vladine strategije i programa zaštite i unapređivanja zdravlja mladih i djece. Savjetovaništa za adolescente, omladinu i mlade konstituisana su 2009. g. a od 2010. g. rade punim kapacitetom u svih 18 domova zdravlja na teritoriji Crne Gore. Po usvojenim standardima i jedinstvenoj metodologiji, sprovode se programi bazirani na promociji zdravlja i prevenciji bolesti, kroz teme od posebnog interesa za ovu populaciju.
121. Saradnja zdravstvenih institucija i NVO se odvija kroz zajedničke projekte podrške ranjivim grupama (djeca sa smetnjama u razvoju, djeca u riziku od zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, djeca žrtve zlostavljanja i zanemarivanja, Romi i sl.). Radi na promociji i prevenciji HIV/AIDS i drugih krvlju i seksualno prenosivih bolesti. U radu Nacionalne komisije za HIV/AIDS i Nacionalnog koordinacionog tijela za projekte koje podržava Global fond za borbu protiv HIV-a, TBC i malarije, preko Ministarstva zdravlja, uključeno je nekoliko NVO. Više NVO su učestvovali u edukativnim projektima o načinu komunikacije zdravstvenih radnika sa djecom sa smetnjama u razvoju i njihovim roditeljima, kao i u istraživanju. NVO sektor je uz podršku UNICEF, organizovao obuku za: pedijatare, psihologe, defektologe, fizioterapeute, radne terapeute i pedagoge iz doma zdravlja, jedinice Centra za djecu sa smetnjama u razvoju, dnevnog centra i škole, za prepoznavanje smetnji/teškoća u razvoju i adekvatno saopštavanje informacija roditeljima o smetnji/teškoći. Sprovedena je i obuka zdravstvenih radnika na testiranje djece i izradu individualnih planova i programa, na osnovu kojih je organizovan individualni rad sa djecom i omladinom sa smetnjama u razvoju.
122. Mentalnom zdravlju djece i mladih, kao važnoj komponenti ukupnog zdravlja, posvećuje se potrebna pažnja. Usvojen je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti i ostvarivanju prava mentalno oboljelih lica (2013.). Ministarstvo zdravlja je, u saradnji sa Delegacijom EU u Crnoj Gori, realizovalo projekat "Jačanje kapaciteta u oblasti mentalnog zdravlja u Crnoj Gori", tokom kojeg je obavljena i edukacija zdravstvenih radnika koji pružaju servise mentalnog zdravlja. U skladu sa Akcionim planom za unapređenje mentalnog zdravlja u Crnoj Gori 2011-2014 sprovedeno je Evropsko školsko istraživanje o alkoholu i drugim drogama (ESPAD) među srednjoškolcima (do 16 godine) u 2008.g. i 2011.g. ,a započeto u 2015.g. Vlada je usvojila novi Akcioni plan za 2015-2016 godinu kojim su predviđene aktivnosti na promovisanju mentalnog zdravlja, a u Specijalnoj bolnici za psihijatriju Kotor (Dobrota) je osnovan Centar za unapređenje mentalnog zdravlja i međunarodnu saradnju. U cilju sistematskog pristupa problemu zloupotrebe alkohola i droga, između ostalih i od strane djece, Vlada Crne Gore je na predlog MZ usvojila dvije nacionalne strategije: Nacionalnu strategiju prevencije štetne upotrebe alkohola i

alkoholom uzrokovanih poremećaja u Crnoj Gori 2013 – 2020 i Strategiju Crne Gore za sprečavanje zloupotrebe droga 2013 – 2020. U savjetovalištim za mlade aktivno se sprovodi program odvikavanja od pušenja, kao i drugi zdravstveno-vaspitni programi/teme: zdravlje, unapređenje i očuvanje zdravlja, odgovornost za zdravlje, zdravi stilovi života, nasilje kao rizični faktor za zdravlje, ljudska prava, prava djeteta, ishrana i zdravlje, zloupotreba psihoaktivnih supstanci, seksualnost i mladi, slobodno vrijeme i slično. Programe sprovodi tim koga čine izabrani doktor-pedijatar i medicinska sestra.

123. Država kroz sredstva igara na sreću odvaja značajna sredstva za NVO sektor i zdravstvene ustanove u cilju rješavanja pojave upotrebe droga, duvana i alkohola među djecom.

6.5 Preporuka 56 - HIV/AIDS

124. Vlada je usvojila novi Nacionalni strateški odgovor na HIV AIDS 2015-2020, koji predstavlja nastavak prethodne dvije strategije i kojim je definisan politički okvir u borbi protiv ove i drugih seksualno prenosivih bolesti. U svim strategijama definisane su aktivnosti na prevenciji, koje i uključuju zdravstveno prosvjećivanje i podizanje nivoa znanja o HIV/AIDS među osjetljivim grupama. Cilj Nacionalne strategije jeste održati status zemlje s niskom prevalencom HIV/AIDS infekcije.
125. Osnovana su i savjetovališta za dobrovoljno povjerljivo savjetovanje i testiranje (DPTS) na HIV/AIDS koja čine mrežu savjetovališta na teritoriji države (ima ih osam). Testiranje u savjetovalištim je u proteklih nekoliko godina značajno unaprijeđeno što doprinosi većem povjerenju u njihov rad, izraženo kroz porast broja zainteresovanih. GLOBAL fond je finansirao aktivnosti predstavnika NVO sektora na podizanju znanja o HIV/AIDS, pogotovo među romskim djevojčicama.

6.6 Preporuka 58 - STANDARD ŽIVOTA

126. Vlada Crne Gore u procesu preuzimanja neophodnih aktivnosti na poboljšanju socijalno ekonomskog položaja građana, posebno lica koja imaju potrebu za uslugama i podrškom u oblasti socijalne i dječje zaštite, je usvojila Strategiju razvoja socijalne i dječje zaštite, za period 2013-2017. godine. Sistem socijalne i dječje zaštite razvićaće se kroz sljedeće strateške pravce: definisanje razvojne politike socijalne i dječje zaštite povezane sa drugim sistemima i djelatnostima u društvu i harmonizovane sa međunarodnim propisima i standardima, usmjerene na prevenciju socijalnih problema, decentralizaciju sistema socijalne i dječje zaštite, učešće građana i korisnika u odlučivanju o sredstvima i načinima za zadovoljavanje potreba, efikasnija

materijalna davanja u socijalnoj i dječjoj zaštiti i obezbjeđivanje kvalitetnih usluga u socijalnoj i dječjoj zaštiti.

127. Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti propisana su osnovna materijalna davanja u socijalnoj zaštiti: materijalno obezbjeđenje; lična invalidnina; dodatak za njegu i pomoć; zdravstvena zaštita; troškovi sahrane; jednokratna novčana pomoć, kao i osnovna materijalna davanja iz dječje i to: naknada za novorođeno dijete; dodatak za djecu; troškovi ishrane u predškolskim ustanovama; pomoć za vaspitanje i obrazovanje djece i mladih sa posebnim obrazovnim potrebama; refundacija naknade zarade i naknada zarade za porodijsko, odnosno roditeljsko odsustvo; naknada po osnovu rođenja djeteta; refundacija naknade zarade i naknada zarade za rad sa polovinom punog radnog vremena. Država može obezbijediti i druga materijalna davanja iz dječje zaštite, u skladu sa materijalnim mogućnosti. Pravo na jednokratnu novčanu pomoć po navedenom zakonu može ostvariti pojedinac, odnosno porodica koja se, zbog posebnih okolnosti koje utiču na stambeno, materijalno i zdravstveno stanje, nađe u stanju socijalne potrebe.
128. Zakonom o socijalnom stanovanju propisano je da se socijalno stanovanje obezbjeđuje pojedincima ili domaćinstvima koja iz socijalnih, ekonomskih i drugih razloga ne mogu da riješe pitanje stanovanja. Pravo na socijalno stanovanje mogu da ostvare fizička lica koja nemaju stan odnosno drugi objekat za stanovanje odnosno lica čiji stambeni objekat nije odgovarajućeg standarda i koja iz prihoda koje ostvaruju ne mogu da obezbijede stambeni objekat. Prioritet u ostvarivanju prava na socijalno stanovanje, u skladu sa ovim zakonom, naročito imaju: samohrani roditelji, odnosno staratelji, lica sa invaliditetom, lica preko 67 godina života, mladi koji su bili djeca bez roditeljskog staranja, porodice sa djecom sa smetnjama u razvoju, pripadnici Roma i Egipćana (RE populacija), raseljena lica, interno raseljena lica s Kosova koja borave u Crnoj Gori, stranac sa stalnim nastanjenjem ili privremenim boravkom koji je imao priznat status raseljenog lica ili interno raseljenog lica i žrtve nasilja u porodici. Izgradnja stambenih jedinica na Koniku – IPA projekat je zvanično počela 8.09.2014.godine. Kroz prvu fazu biće izgrađena 51 stambena jedinica od ukupno 90, koliko je planirano. U cilju stvaranja što boljih uslova za stanovnike kampa na Koniku, Evropska komisija je opredijelila sredstva u iznosu od 52.000,00 € za izgradnju višenamjenskog centra (projektne kancelarije, prostor za rad sa djecom i omladinom). Rok za izgradnju višenamjenskog centra je mart 2015. godine. U okviru regionalnog stambenog programa započela je izgradnja 62 stambene jedinice u Nikšiću. Na Kampu Konik predviđena izgradnja 120 stambenih jedinica. Treći projekat u okviru Regionalnog stambenog programa je „Projekat izgradnje Doma za stare“ u Pljevljima. Skupština donatora je u novembru odobrila projekat izgradnje 94 stana u Beranama.

7 VII Obrazovanje, slobodno vrijeme i kulturne aktivnosti (čl. 28, 29 i 31 Konvencije)

7.1 Preporuka 60

129. Nacionalni savjet za obrazovanje utvrdio je izmjene predmetnih programa za osnovnu i srednju školu. Da bi u osnovnim školama stavili u punu primjenu definisane ciljeve i orijentisali se ka metodama aktivne nastave realizovana su savjetovanja za nastavnike (obuhvaćeno 1014 nastavnika). Uradili smo uputstva u cilju postizanja predviđenih rezultata.
130. Obrazovanje u Crnoj Gori je besplatno na način da se ne plaća školarina. Ustavom i Zakonom o opštem i Zakonom o osnovnom obrazovanju i vaspitanju zakonima propisano je da je osnovno obrazovanje i vaspitanje obavezno za svu djecu uzrasta od 6 do 15 godina.
131. Djeca RE populacije se uključuju u redovne predškolske vaspitno-obrazovne aktivnosti. Pored toga realizovane su aktivnosti pripremni vrtića. Ciljna grupa su djeca RE zajednice koja su stekla pravo na upis u osnovnu školu, školske 2013/2014. godine, a koja nijesu bila obuhvaćena niti jednim sistemskim oblikom ili programom vaspitanja i obrazovanja. Uslijedila je obuka organizovana od strane Zavoda za školstvo na osnovu Plana i programa za pripremne vrtiće i pratećeg Priručnika. Zavod za školstvo je za potrebe sprovođenja pripremni vrtića podržao angažman RE medijatora. Ministarstvo prosvjete od školske 2008/2009. godine realizuje aktivnosti uključivanja ove djece u 6 osnovni škola. Svake godine se obezbjeđuju besplatni udžbenici i prevoz.
132. Redovno se prate djeca u riziku od napuštanja školovanja, predlažu mjere za prevazilaženje problema, porodice obilaze i ostvaruje neposredan kontakt sa njima (učiteljice, stručni saradnici gradskih škola). Vodi se formular o djeci u riziku od napuštanja školovanja i samim tim i evidencija od strane odjeljenjskih starješina, a sumiraju ih školski koordinatori za obrazovanje RE učenika (pedagozi/psiholozi). Na redovnim mjesečnim sastancima školskih koordinators, predstavnika Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, lokalni partnera (centra za socijalni rad, CKCG) se analiziraju unutar školske aktivnosti u ovom pravcu, i/ili predlažu mjere u saradnji sa partnerima. Šest RE medijators vodi računa da djeca redovno pohađaju nastavu, sarađuju sa nastavnicima i stručnim službama škola u cilju njihove uspješnosti.
133. Putem MEIS (Montenegrin Education Information System – Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore) vode se podaci za svakog zaposlenog i svakog učenika, kroz cijelo obrazovanje do visokog obrazovanja. Svaki zaposleni u školi obučava se za korišćenje MEIS aplikacije iz domena svoje odgovornosti. Kreiran je portal za ocjene putem kojeg roditelji mogu imati uvid u ocjene,

izostanke, vladanje itd svoje djece. Trenutno ima oko 9 000 operatera i oko 100 000 korisnika ovog informacionog sistema.

134. U okviru predmeta Zdravi stilovi života tretiraju se teme koje se odnose na prevenciju nasilja, zloupotrebe psihoaktivnih supstanci, sticanja umijeća nenasilnog rješavanja konflikata i sl. Program škola bez nasilja dominantno je orijentisan na prevenciju vršnjačkog nasilja. U saradni s United Nations Office of Drugs and Crime – UNODC realizuje se Projekat “Prevencija zloupotrebe narkotika, HIV/AIDS i kriminala kod mladih kroz programe porodičnih vještina” da bi se nastavio kroz „Program osnaživanja porodica” u 10 škola. Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju, u članu 9b, propisuje Školsku medijaciju. Obučena prva generaciju školskih medijatora 2008/2009, potom 2010/2011 i 2013. godine.
135. Predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem obuhvaćena su djeca uzrasta do 6 godina (tj. do polaska u osnovnu školu). Predškolsko vaspitanje i obrazovanje u Crnoj Gori se realizuje u predškolskim ustanovama (PU), koje mogu biti državne (javne) i privatne. U Crnoj Gori u školskoj 2014/2015. godini postoji 21 javna predškolska ustanova, sa mrežom od 103 vaspitne jedinice, u okviru kojih je organizovano 515 vaspitnih grupa. Privatne predškolske ustanove (14 licenciranih) obuhvataju oko 3% od ukupnog broja djece i realizuju programe kao i javne predškolske ustanove.
136. UNICEF i Ministarstvo prosvjete su sproveli istraživanje- Studija o ulaganju u rano obrazovanje djece u Crnoj Gori sa ciljem povećanja obuhvata djece ranim učenjem. Na osnovu Studije i dopunske Analize, a u cilju postizanja univerzalnog obuhvata preporučuje se uvođenje pripremnog predškolskog programa (PPP) u trajanju od tri sata. Sproveden je pilot projekat „Interaktivne službe za rano i predškolsko obrazovanje” u tri opštine. Sprovedena je kampanja podizanja svijesti roditelja i šire zajednice, posebno na sjeveru Crne Gore, kako bi se povećao obuhvat djece predškolskim vaspitanjem i obrazovanjem.

8 VIII Posebne mjere zaštite

8.1 Preporuka 62 - DJECA AZILANTI I DJECA IZBJEGLICE/RASELJENA LICA

137. Zakonom o azilu propisuju se principi, uslovi i postupak za davanje azila, priznavanje statusa izbjeglice i odobravanje dodatne i privremene zaštite, organi nadležni za odlučivanje, prava i obaveze lica koja traže azil, kojima je priznat status izbjeglice i odobrena dodatna ili privremena zaštita, kao i razlozi za prestanak i ukidanje statusa izbjeglice i dodatne zaštite i prestanak privremene zaštite u Crnoj Gori.
138. Po podnijetim zahtjevima za dobijanje azila postupak sprovodi i donosi odluke Direkcija za azil, posebna organizaciona jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova Crne Gore. Postupak po žalbama izjavljenim na odluke prvostepenog organa vodi Državna komisija za rješavanje po žalbama za azil. Od početka primjene zakona zaključno sa 10.09.2015. godine podnijelo je ukupno 9.216 zahtjeva za dobijanje azila u Crnoj Gori. Status izbjeglice dobilo je sedam lica, dok je sedam lica dobilo i dodatnu zaštitu. Trenutno u Crnoj Gori boravi 8 lica, 3 sa priznatim statusom izbjeglice i pet lica sa odobrenom dodatnom zaštitom.
139. Zbrinjavanje lica iz sistema azila obuhvata obezbijedenje smještaja i odgovarajućeg standarda života i pomoć u ostvarivanju prava na: obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, socijalnu zaštitu, rad itd. Od 20. februara 2014. počeo je sa radom novoizgrađeni Centar za smještaj lica koja traže azil. Službena lica Centra (psiholog, socijalni radnici i medicinsko osoblje), su obučena za rad sa pripadnicima ranjivih kategorija. Kontinuirano se sprovode obuke službenih lica Centra, u cilju efikasnijeg rada u oblasti prijemnih uslova sa posebnim osvrtom na ranjive grupe, kao i obezbjeđivanje prijemnih uslova adekvatnih potrebama ranjivih grupa. Važno je napomenuti, da se maloljetnim licima bez pratnje dodjeljuje staratelj od strane nadležnog Centra za socijalni rad. Do sada je bio 1 slučaj rođenja djeteta u Crnoj Gori.
140. Donošenje novog Zakona o azilu planirano je za IV kvartal 2015. godine i u tom cilju obrazovana je Međuresorna radna grupa za izradu novog zakona, podzakonskih akata kao i izrada Analize uticaja novog zakona na administrativne i tehničke kapacitete nadležnih organa uključenih u sistem azila.
141. Vlade Crne Gore nastoji da za sva lica, uključujući i djecu reguliše pravni status. Ministarstvo unutrašnjih poslova je uputilo Javni poziv licima koja borave u Crnoj Gori, a nemaju pristup državljanstvu ni jedne države ili ne mogu da dokažu da ga imaju, da se jave najbližoj jedinici MUP-a, radi davanja podataka. Na Javni poziv se odazvalo i popunilo upitnike, ukupno 486 lica.

Nakon sprovedenog Javnog poziva, sačinjena je analiza i utvrđeno je da je od ukupnog broja od 486 lica najviše lica koja su u vrijeme javnog poziva imala status interno raseljenog lica sa Kosova u Crnoj Gori (240 lica) dok 221 lice nema nikakav prijavljen boravak u Crnoj Gori. Takođe, 5 lica su u vrijeme javnog poziva imala status raseljenog lica iz Bosne i Hercegovine ili Hrvatske, 13 lica imaju prijavljeno prebivalište, dok 7 lica imaju i dalje privremeni boravak.

142. Memorandum o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva rada i socijalnog staranja i UNHCR-a potpisan je u Podgorici 6.marta 2014.godine, i sadrži set mjera i aktivnosti koje treba preduzeti u cilju konačnog rješavanja pravnog statusa RL i IRL u Crnoj Gori. Radi praćenja realizacije mjera i aktivnosti iz člana 1 Memoranduma formiran je Operativni tim u koji su strane potpisnice delegirale svoje predstavnike. Kao rezultat saradnje MUP CG, MUP Kosova, UNHCR i NVO "Pravni centar" su pomagali intenzivno izbjeglicama sa Kosova da regulišu pravni status u Crnoj Gori tokom 2014. godine. Kroz postupke identifikacije i verifikacije pred mobilnim biometrijskim timovima na terenu prošlo je ukupno oko 1.500 lica od kojih je znatan broj po pribavljanju osnovnih dokumenata podnio zahtjev za dobijanje statusa stranca u Crnoj Gori. Ukupno mobilni timovi MUP Kosova intervjuisali oko 1000 IRL, pripremili i uručili 477 izvoda rođenih, 84 lične karte i 157 pasoša. Ministarstvo unutrašnjih poslova CG donijelo je odluku da omogući podnošenje zahtjeva za dobijanje pravnog statusa RL i IRL licima koja borave u Crnoj Gori samo na osnovu legitimacije. Ukoliko ova lica naknadno pribave i podnesu ličnu kartu države porijekla ona će, u skladu sa Zakonom o strancima dobiti privremeni boravak do 3 godine. Ukoliko pribave putnu ispravu države porijekla oni će ostvariti pravo – pravni status stranca sa stalnim nastanjenjem u Crnoj Gori.

8.2

Preporuka 64 i 66 - EKONOMSKA EKSPLATACIJA UKLJUČUJUĆI I RAD DJECE I DJECA NA ULICI

143. Crna Gora je napredovala u rješavanju najgorih oblika dječjeg rada, kroz izmjene krivičnog zakona i zakona o radu. Takođe, Crna Gora je zaključila po prvi put Program dostojanstvenog rada (PDR) gdje su strane u Programu MRSS, reprezentativni socijalni partneri i MOR. PDR identifikuje strateške prioritete i ishode koje treba ostvariti tokom perioda 2015-2017. godine, zajedničkim djelovanjem Vlade Crne Gore i socijalnih partnera, sa jedne strane, i MOR-a, sa druge. Njegov cilj je da unaprijedi dostojanstveni rad putem usklađenog političkog pristupa koji se sprovodi kroz čitav niz prioriteta i ishoda. Ovaj PDR uzima u obzir prioritete konstituenata MOR-a, koji su utvrđeni u konsultacijama održanim sa njima. S tim u vezi PDR je planirana ratifikacija relevantnih konvencija u predviđenom periodu (CO 171 o noćnom radu) a takođe će biti analizirane i aktivnosti u vezi implementacije Konvencije 182 o najgorim oblicima dječjeg rada i izrade liste najgorih oblika dječjeg rada. Takođe, dat je prioritet aktivnostima na formalizovanju neformalne ekonomije u kojoj ima udio i dječji rad.

144. Crna Gora redovno izvještava MOR o primjeni ratifikovanih konvencija, između ostalog i konvencija 138 i 182. Zakonom o radu propisano je "Ugovor o radu se može zaključiti sa licem mlađim od 18 godina, uz pisanu saglasnost roditelja, usvojioca ili staraoca, ako takav rad ne ugrožava njegovo zdravlje, moral i obrazovanje, odnosno, ako takav rad nije zabranjen zakonom" i "na osnovu nalaza nadležnog zdravstvenog organa kojim se utvrđuje njegova sposobnost za obavljanje poslova za koje se zaključuje ugovor o radu i da takvi poslovi nijesu štetni za njegovo zdravlje". Takođe je propisana donja starosna granica od najmanje 15 godina života, kao opšti uslov za zaključivanje ugovora o radu. Inspekcija rada, koja djeluje u okviru Uprave za inspekcijske poslove, nema posebno određene inspektore rada koji prate rad djece. Prilikom inspekcijskih nadzora u okviru svojih redovnih aktivnosti tokom 2014. godine, kao i pojačanog inspekcijskog nadzora u toku ljetne turističke sezone (od 15. maja do 12. septembra 2014. godine) inspekcija rada je evidentirala 11 slučajeva radnog angažovanja djece u neformalnom radu, od kojih 5 muškog i 6 ženskog pola, starosti od 15-18 godina.
145. Inspektori su preduzeli mjere iz svoje nadležnosti na način što su poslodavce sankcionisali novčanim kaznama koje propisuje Zakon o radu, zbog nezaključivanja ugovora o radu sa njima i naložili pribavljanje potrebne dokumentacije, kako bi se ispunili zakonski uslovi za rad tih lica. Izrečeno je 11 novčanih kazni prekršajnim nalogom na licu mjesta, uglavnom u iznosu od 200 eura, a bilo je i kazni od 530 eura, za pravno i odgovorno lice u subjektu nadzora, shodno kaznenim odredbama Zakona o radu. Napominjemo da djeca nijesu zatečena na teškim i opasnim poslovima, niti su evidentirani slučajevi koji bi se mogli tretirati kao najgori oblici radnog angažovanja djece u bilo kojoj djelatnosti, već su to poslovi prodavača ili pomoćnog radnika u trgovinskim objektima, punktovima i tezgama za promet voća, igračaka, bižuterije, sladoleda. Takođe treba pomenuti i crnogorsku tradiciju da se djeca štite od napornog rada, pa čak i od zapošljavanja na lakšim poslovima, dok su na redovnom školovanju, posebno do punoljetstva.
146. Što se tiče djece ispod 15 godina starosti, nijesu zvanično evidentirani takvi slučajevi, jer u našem zakonodavstvu nijesu predviđene sankcije za rad djece te starosne dobi. Međutim, na terenu se sporadično pojavi po neki slučaj, najčešće u trgovinskom poslovnom objektu koji se nalazi u okviru stambenog objekta preduzetnika, odnosno lica koje se bavi određenom privrednom djelatnošću i ta djeca su članovi njihovog porodičnog domaćinstva (obično u objektu kratko borave i ponešto pomognu roditeljima). U takvim slučajevima inspektori rada su upozoravali da u poslovnom prostoru ne mogu biti radno angažovana djeca ispod 15 godina starosti, što se ispoštuje od strane kontrolisanih subjekata i djeca se odmah udalje.

8.3 Preporuka 65 - DJECA NA ULICI

147. Kako bi se povećala otpornost djece RE populacije koju smo prepoznali kao posebno osjetljivu kategoriju stanovništva u odnosu na trgovinu ljudima, u kontinuitetu se sprovede vršnjačke edukacije o trgovini ljudima/djecom s fokusom na problem najgorih oblika dječjeg rada i sklapanje nedozvoljenih brakova.
148. Izmjenama Krivičnog zakona, izvršena je izmjena člana 444 u dijelu uvođenja „sklapanja nedozvoljenog braka” kao oblika izvršenja ovog KD, čime se smanjuje mogućnost postojanja elemenata KD Trgovine ljudima i za sklapanja ugovorenih brakova među RE populacijom.
149. Ministarstvo unutrašnjih poslova-Uprava policije u kontinuitetu sprovodi akcije Prosjak i Trafiking u svim gradovima Crne Gore. Krajem decembra 2014. godine Uprava policije – Centar bezbjednosti Podgorica formirao je Tim za podršku RE populaciji, čije je djelovanje usmjereno na suzbijanje sklapanja ugovorenih prijevremenih brakova i prosjačenja.

8.4 Preporuka 66

150. Djeci koja se zateknu u prosjačenju, vršenju krivičnih djela ili u stanju socijalne potrebe, obezbjeđuje se smještaj u Prihvatnoj stanici JU Centra za djecu i mlade „Ljubović”, jedine ustanove socijalne i dječje zaštite koja obezbjeđuje smještaj djece sa problemima u ponašanju. Prihvatna stanica u okviru Centra je organizovana kao dežurna služba koja zbrinjava djecu i omladinu u stanju socijalne potrebe. Boravak u Prihvatnoj stanici je kratak, najduže do 30 dana, a svi maloljetnici iz Prihvatne stanice su vraćeni porodicama. Važno je napomenuti da se ova djeca ne smatraju niti tretiraju kao prestupnici.
- Tokom boravka djeteta u Centru, sprovodi se multidisciplinarni i visoko individualizovani pristup, koji je fokusiran na dijete i zasnovan na pravima djece, njegovanju porodičnog integriteta i integrisanosti djeteta u lokalnu društvenu zajednicu.

Centar za socijalni rad, u okviru svoje nadležnosti, osim smještaja djece u Prihvatnu stanicu Centra „Ljubović”, podnosi i prekršajne prijave protiv roditelja maloljetnih lica zatečenih u prosjačenju, zbog sumnje na zanemarivanje djeteta u skladu sa Zakonom o zaštiti od nasilja u porodici. Takođe, stručni radnici centra za socijalni rad roditeljima pružaju odgovarajuće oblike pomoći i podrške i preduzimaju potrebne mjere radi zaštite prava i najboljeg interesa djeteta.

Po procjeni stručnih radnika, kad god za to postoje uslovi, djeca borave u svojim porodicama, što se pokazalo efikasnim, jer je porodica važan partner, ne samo u uspjehu tretmana, već i kao najvažniji faktor postinstitucionalnog tretmana. Potpisivanjem Memoranduma o saradnji između JZU Dom zdravlja Podgorica i JU Centra „Ljubović” Podgorica, obezbijeđena je stručna i

savjetodavna podrška psihijatra, kako djeci, tako i njihovim roditeljima, u cilju uspostavljanja funkcionalnih porodičnih odnosa i sprečavanja ponovnog napuštanja porodice. U saradnji sa Ministarstvom prosvjete i uz saglasnost roditelja i nadležnih centara za socijalni rad, pokrenuti su postupci za usmjeravanje u odgovarajući obrazovni program djece koja se nalaze na smještaju u ovoj ustanovi, u cilju sprečavanja napuštanja škole i pružanja individualizovane podrške u obrazovanju. Proces usmjeravanja za ovu djecu je od izuzetnog značaja, jer im se pruža odgovarajuća stručna podrška, shodno individualnom planu podrške, kako u školi, tako i u ustanovi socijalne i dječje zaštite. Istraživanje o dječijem prosjačenju u Crnoj Gori, koje je sproveda Institucija Zaštitnika, između ostalog je ukazalo da su djeca koja žive i rade na ulici, i bave se prosjačenjem, nerijetko žrtve seksualnog iskorišćavanja i zlostavljanja, a samim tim su u riziku da postanu žrtve trgovine ljudima. Ovo saznanje je podstaklo Instituciju Zaštitnika da aktivno učestvuje u sprovođenju projekta koja se odnosi na Zaštitu djece od seksualnog iskorišćavanja, sa čijom realizacijom se počelo krajem 2011. godine.

151. Djeca koja žive na ulici ne smatraju se niti se tretiraju kao prestupnici. Krivičnim zakonodavstvom Crne Gore nisu propisana krivična djela kojima bi se djeca koja žive na ulici tretirala kao prestupnici, niti se za to mogu smatrati krivično niti prekršajno odgovornim.

8.5 Preporuka 68 - SEKSUALNA EKSPLOATACIJA I ZLOSTAVLJANJE

152. Crna Gora je potpisala Konvenciju o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (Lanzarot Konvenciju) 18.06.2009. godine, ratifikovala 25.11.2010. godine, a datum stupanja na snagu je 01.03.2011. godine.
153. Vlada Crne Gore je u februaru 2014.godine. usvojila Izvještaj o implementaciji Konvencije o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja. Izradom ovog Izvještaja se pristupilo ispunjavanju međunarodnih obaveza koje proističu iz ratifikacije ove Konvencije (obaveza izvještavanja). Sadržaj Izvještaja je odgovor na upitnike, na pitanja koja se odnose na seksualno zlostavljanje i seksualno iskorišćavanje djece, tj.kako je ova oblast regulisana u pravnom sistemu Crne Gore, rezultati primjene propisa, strateških dokumenata i dr., kao i buduće aktivnosti koje će doprinijeti daljem usklađivanju sa odredbama Konvencije.
154. Sprovođenje Kampanje Savjeta Evrope protiv seksualnog nasilja nad djecom poznate pod nazivom „Jedno od petoro“, u Crnoj Gori je otpočelo u februaru 2012. godine. Kampanja ima za cilj podizanje nivoa svijesti o stvarnim razmjerama seksualnog nasilja nad djecom i načinima borbe protiv ovog problema. U martu 2012. godine konstituisan je Nacionalni tim kampanje „Jedno od petoro“. Nacionalni plan aktivnosti „Kampanje jedno od petoro“ usvojen je u aprilu 2012.godine. Sve aktivnosti predviđene Nacionalnim planom su redovno realizovane.
155. Krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije predviđena su u glavi XVIII KZ koja obuhvata grupu krivičnih djela protiv polne slobode i to su krivična djela: Silovanje (član 204), Obljuba nad nemoćnim licem (član 205), Obljuba nad djetetom (član 206), Obljuba zloupotrebom položaja (član 207), Nedozvoljene polne radnje (član 208), Podvođenje i omogućavanje vršenja polnog odnosa (član 209), Posredovanje u vršenju prostitucije (član 210), Dječija pornografija (član 211), Navođenje maloljetnog lica da prisustvuje vršenju krivičnih djela protiv polne slobode (član 211a) i Mamljenje djeteta u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode (član 211b). Starost djeteta igra veoma važnu ulogu kada je su pitanju krivična djela koja se odnose na seksualno zlostavljanje djece i u tim slučajevima radi se kvalifikovanim oblicima krivičnih djela. Takođe, kada je u pitanju odmjeravanje kazne učiniocu ovakvih krivičnih djela, sud, shodno pravilima o odmjeravanju kazne uzima u obzir sve okolnosti koje utiču na određivanje visine kazne, a naročito o pobudama iz kojih je djelo učinjeno, prema kome je djelo učinjeno, njegov odnos prema žrtvi i dr. Izmjenama krivičnog zakonika 2013. godine uveden je novi oblik krivičnog djela posredovanje u vršenju prostitucije (član 210). Inkriminisano je korišćenje seksualnih usluga maloljetnog lica (stav 3). Ovaj novi oblik se odnosi uglavnom na situaciju korišćenja seksualnih usluga maloljetnika (lica od četrnaest do osamnaest godina), jer ako bi se radilo o djetetu (licu mlađem od četrnaest godina koje je takođe obuhvaćeno pojmom "maloljetno lice"), postojalo bi, po pravilu, teže krivično djelo iz člana 206

ili člana 208 KZ. Takođe, izvršena je izmjena krivičnog djela prikazivanje pornografskog materijala djeci i proizvodnja i posjedovanje dječije pornografije (član 211) u skladu sa relevantnim međunarodnim standardima, a sve u cilju što veće zaštite djece. U Krivični zakonik je uvedeno novo krivično djelo mamljenje djeteta u cilju vršenja krivičnih djela protiv polne slobode (član 211b). Razlog za uvođenje ovog krivičnog djela jeste obaveza iz Konvencije Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorišćavanja i seksualnog zlostavljanja (član 23 Konvencije - mamljenje djece u seksualne svrhe). Za sva krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije u skladu sa konvencijom, Krivični zakonik predviđa kaznu zatvora.

156. Pravo na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći imaju djeca koja su žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovine ljudima.
157. Ustavom Crne Gore, ljudski život je neprikosnoven. Garantuje se dostojanstvo i sigurnost čovjeka i zabranjuju svi vidovi trgovine ljudima, odnosno djecom. Krivična djela koja regulišu zaštitu djece od seksualnog zlostavljanja i seksualnog iskorišćavanja propisana su u glavi XVIII Krivičnog zakonika Crne Gore. Odredbe Krivičnog zakonika su usaglašene sa Fakultativnim protokolom uz Konvenciju o pravima djeteta, dječjoj prostituciji i pornografiji i Konvencijom Savjeta Evrope o seksualnom iskorišćavanju i seksualnom zlostavljanju djece. Osim navedenih propisa, Porodični zakon, Zakon o zaštiti od nasilja u porodici i Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti regulišu pitanja preventive, asistencije i zaštite djece od seksualne eksploatacije djece i zlostavljanja djece.
158. Crna Gora je usvojila Nacionalni plan akcije za djecu 2013– 2017. Godine i Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima za period 2012-2018. godine i formirala radne grupe za praćenje njihove implementacije.
159. Zaštitnik je sproveo istraživanje seksualnog iskorišćavanja djece u Crnoj Gori (2012.) prije svega, u cilju utvrđivanja stepena razumijevanja pojma seksualnog iskorišćavanja djece od strane nadležnih službi i organa kao i razumijevanja trendova u ovoj oblasti. Sprovedena istraživanja su ukazala da je određeni broj djece žrtvi seksualne eksploatacije, zlostavljanja i uznemiravanja, prvi kontakt sa učiniocem uspostavio putem interneta, odnosno putem savremenih informacionih tehnologija. Imajući to u vidu Instituciju Zaštitnika je odlučila da učestvuje i u trećoj fazi projekta i sprovede Istraživanje o zloupotrebi djece putem interneta (2013). Rezultati sprovedenog istraživanja su sa Preporukama Zaštitnika publikovana u okviru Izveštaja i promovisana stručnoj i široj javnosti. Osim toga, u okviru zvanične internet stranice Zaštitnika ljudskih prava i sloboda, formiran je odeljak sa informacijama o sigurnom korištenju interneta kao i Hrabro sanduče kao još jedan način obraćanja djece.

160. Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije, Ministarstvo prosvjete, kompanija Telenor, kancelarija Zaštitnika i NVO Roditelji sprovode zajedničku kampanju „Surfuj pametno!“. Kampanja je sprovedjena u cilju podizanja svijesti djece i njihovih roditelja o sigurnim nacinama koristenja interneta kao i mehanizmima zastite od zloupotreba putem Interneta. Kampanju su pratile medijske promocije, flajeri i brosure.
161. Ministarstvom za informaciono društvo i telekomunikacije je 2014.godine otvorilo elektronsku liniju za prijavu nelegalnog sadržaja kojim se, na bilo koji način, putem Interneta, ugrožavaju dječja prava.
162. Inicijativa "Zastita djece od seksualne zloupotrebe djece na internetu" sprovodi se u okviru UNICEF-ovog Globalnog programa za jačanje kapaciteta u borbi protiv seksualne zloupotrebe djece na internet. Crna Gora je jedna od 17 zemalja u svijetu koja je dio navedenog Globalnog programa, za koji je sredstva opredijelila UK vlada.Implementacija ove inicijative ce trajati do kraja 2016. godine i obuhvata tri komponente:
- Analiza nacionalnog zakonodavstva kada je u pitanju zastita djece od seksualne zloupotrebe djece na internetu i njegove usaglasenosti sa medjunarodnim standardima. Cilj ove komponente jeste da se na osnovu pruzene ekspertize daju najbolje preporuke za izmjenu/dopunu vazeceg zakonodavstva u ovoj oblasti.
 - Jačanje kapaciteta Specijalizovane jedinice za kompjuterski kriminal u Upravi policije. Osnovni cilj ove komponente jeste da se inspektorima za kompjuterski kriminal pruzu specijalisticke obuke ukljucujuci i obezbjedjivanje softvera koji omogucavaju identifikaciju zrtava seksualne zloupotrebe djece na internetu, pravljenje baze podataka koja ce biti kompatibilna sa INTERPOL-ovom bazom podataka.
 - Jačanje svijesti, narocito mladih ljudi o opasnostima seksualne zloupotrebe djece na internetu. U okviru ove komponente planirana je izrada aplikacije za mobilne telefone i kompjutere koja ce pruziti mladim ljudima, roditeljima i gradjanima mogucnost da se informisu o oblicima seksualne zloupotrebe djece na internetu i na koji nacin ih prijaviti nadleznim sluzbama. Predvidjena je promocija po osnovnim i srednjim skolama sa ciljem da se profesorima, djeci i roditeljima predoce rizici seksualne zloupotrebe djece na internetu.

8.6 Preporuka 70 - PRODAJA, TRGOVINA I OTMICA

163. Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima u kontinuitetu sprovodi osmišljene i ciljane kampanje, usmjerene na podizanje nivoa svijesti cjelokupne javnosti o fenomenu trgovine ljudima/djecom, posebno grupa u riziku. S obzirom da su djeca prepoznata kao posebno

osjetljiva kategorija kada je trgovina ljudima u pitanju, Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je, u saradnji sa Ministarstvom prosvjete i uz podršku UNICEFa realizovala projekat „Jačanje svijesti o trgovini djecom kroz obrazovni sistem“ u okviru kojeg je obučen značajan broj nastavnika građanskog vaspitanja na temu „Trgovina ljudima/djecom“ i izrađen priručnik o najboljim metodama prenošenja znanja djeci na ovu temu. Od početka školske 2014/15 godine, „Trgovina ljudima/djecom“ je uvedena kao tema u okviru predmeta „Građansko vaspitanje“.

164. Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima u potpunosti finansira funkcionisanje Skloništa za žrtve trgovine ljudima i djecom, koje 24h pruža svu neophodnu pomoć žrtvama trgovine ljudima - počev od one koja je neophodna za osnovnu egzistenciju poput hrane, odjeće i obuće, pa sve do stručne pravne, psihosocijalne i medicinske pomoći koju Kancelarija obezbjeđuje u saradnji sa nadležnim organima, a koja je regulisana revidiranim Sporazumom o međusobnoj saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, potpisanim 2013.godine između državnih i nevladinih organizacija koji se usko bave pitanjima trgovine ljudima u Crnoj Gori.
165. U cilju inteziviranja bilateralne saradnje sa zemljama regiona na planu prevencije, identifikacije žrtava trgovine ljudima i krivičnog gonjenja trafikantata Vladina Kancelarija za borbu protiv trgovine ljudima je inicirala potpisivanje Protokola o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima sa zemljama regiona. Nacionalni koordinatori za borbu protiv trgovine ljudima Crne Gore i Kosova su 24.04.2014. godine potpisali Protokol o saradnji između Vlade Republike Kosova i Vlade Crne Gore u borbi protiv trgovine ljudima i poboljšanja identifikacije, obavješćavanja, upućivanja, saradnje u krivičnim postupcima i dobrovoljnog povratka žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima. Ovim Protokolom se na poseban način uređuju pitanja koja se odnose na identifikaciju žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima i lica koja su prinuđena na rad, posebno tokom građevinske i turističke sezone, saradnja u krivičnim postupcima i postupku dobrovoljnog povratka žrtava i potencijalnih žrtava trgovine ljudima. 08.decembra, 2014.godine, Nacionalni koordinatori Crne Gore i R. Albanije su u Tirani potpisali Protokol o jačanju saradnje u borbi protiv trgovine ljudima i poboljšanoj identifikaciji, prijavljivanju, upućivanju i dobrovoljnom asistiranom povratku žrtava/potencijalnih žrtava trgovine ljudima. U toku je izrada Protokola o saradnji u borbi protiv trgovine ljudima sa Republikom Srbijom.
166. Ministarstvo kulture je obezbijedilo emitovanje audio-vizuelnog sadržaja o pridržavanju profesionalnih sadržaja iz oblasti trgovine ljudima na RTCG i lokalnim javnim radio-difuznim centrima.

8.7 Preporuka 71 - SOS TELEFONI

169. Građani Crne Gore imaju na raspolaganju SOS liniju za žrtve trgovine ljudima (116666) putem koje se besplatno i anonimno mogu dobiti svi neophodni savjeti i informacije edukativnog tipa o fenomenu trgovine ljudima i prijaviti eventualne sumnje na izvršenje ovog krivičnog djela. Linija je dostupna 24 h dnevno i pozivi prema njoj su besplatni i anonimni.

U skladu sa Zakonom o socijalnoj i dječjoj zaštiti donijet je Pravilnik o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga.

170. U okviru projekta "Nastavak reforme sistema socijalne i dječje zaštite", nakon sprovedene procedure Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Kancelarija UNDP-a i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja u porodici Nikšić uspostavili su nacionalnu besplatnu SOS telefonsku linije za podršku žrtvama nasilja u porodici. U toku je sprovođenje medijske kampanje čiji su osnovni ciljevi informisanje građana/ki o dostupnosti besplatne, nacionalne SOS linije za žrtve nasilja u porodici, zatim motivisanje građana/ki da koriste liniju za pomoć i podizanje povjerenja u sistemski pristup državnih organa u segmentu pružanja zaštitnih mjera.

171. Urađen je Plan transformacije Dječjeg doma "Mladost" Bijela. Planom je, između ostalog, predviđeno uvođenje servisa Nacionalna dječja telefonska linija. Servis je namjenjen djeci i mladima koji žive na teritoriji Crne Gore. Servis pruža anonimnost, povjerljivost, dostupnost i kompetenciju, kao i prevenciju nasilja. Cilj servisa je da pruži mogućnost svakom djetetu i mladoj osobi da potpuno anonimno govori o svojim problemima, strahovima, sumnjama i dilemama. Telefonski poziv je za korisnika besplatan. Ciljna grupa su sva djeca i mladi koji imaju potrebu da komuniciraju sa stručnim licima, kao i odrasli koji su zabrinuti za djecu.

8.8 Preporuka 74 - ADMINISTRACIJA MALOLJETNIČKOG PRAVOSUĐA

172. Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku usvojen je u decembru 2011. godine ("Službeni list CG, broj 64/11 od 29.12.2011. godine), stupio je na snagu 6. januara 2012. godine, a počeo se primjenjivati od 1. septembra 2012. Godine. Zakon objedinio materijalne, procesne i izvršne odredbe kojima se uređuje postupanje prema maloljetnicima u sukobu sa zakonom, kao i zaštitu maloljetnika kao učesnika u krivičnom postupku. Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku usaglašen je sa sledećim međunarodnim dokumentima:

- Evropska konvencija za zaštitu osnovnih ljudskih prava i osnovnih sloboda (ETS br.5)

- Konvencija za sprječanje mučenja i nehumanog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja (ETS broj 126)
- Konvencija UN o pravima djeteta
- Smjernice UN za prevenciju maloljetničke delinkvencije (Rijadske smjernice)
- Standardna minimalna pravila UN za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila)
- Pravila UN o zaštiti maloljetnika lišenog slobode (Havajska pravila)
- Standardna minimalna pravila za vaninstitucionalne mjere (Tokijska pravila)
- Preporuka CM/Rec (2003)20 Komiteta ministara SE o novim načinima rješavanja problema maloljetničke delinkvencije.
- Preporuka CM/Rec (2008)11 Komiteta ministara SE o Evropskim pravilima za maloljetne učinioce kojima su izrečene sankcije ili mjere

173. Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku u potpunosti je implementiran i uspješno se sprovodi. Doneseni su svi podzakonski akati: Pravilnik o izvršavanju institucionalne mjere upućivanja u ustanovu nezavodskog tipa (otvorenog tipa), Pravilnik o kućnom redu za izvršavanje kazne zatvora za maloljetnike u okviru Odjeljenja za maloljetnike u Zavodu za izvršenje krivičnih sankcija, Uputstvo o postupanju prema maloljetnicima od strane policije i Uputstvo za postupanje organa starateljstva u krivičnim postupcima.

Uspostavljen je reformisan sistem maloljetničkog pravosuđa kroz niz sprovedenih aktivnosti:

- Radi pružanja pomoći sudovima i državnim tužilaštvima u postupanju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela u višim sudovima i Vrhovnom državnom tužilaštvu obrazuju se stručne službe. Poslove u stručnoj službi obavljaju stručna lica različitih specijalističkih profesija (socijalni radnici, psiholozi, pedagozi, defktolozi i sl), koja mogu dati stručna mišljenja, obavještenja i drugu pomoć u postupanju prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela, u skladu sa zakonom. Stručna služba u vršenju svojih poslova sarađuje sa nadležnim institucijama socijalne i dječje zaštite, kao i vaspitnoobrazovnim ustanovama koje su dužne na njen zahtjev da dostavljaju izvještaje i mišljenja. Svi sudovi imaju specijalizovane sudije za postupanje prema maloljetnicima. U nadležnim crnogorskim sudovima ukupno postoji 22 sudija za maloljetnike i to 18 u osnovnim sudovima i četiri sudije u dva viša suda. Primjena postupaka saslušanja prilagođenih djeci obezbijeđena kroz nabavku neophodne audio-vizuelne opreme za kancelarije tužilaštava (9) i sudova (5); Posebne prostorije za saslušanje maloljetnika postoje u dva viša suda i u Osnovnim sudovima u Kotoru i u Rožajama, dok je u Osnovnom sudu u Baru započeta adaptacija kancelarije za tu svrhu. U ostalim sudovima ne postoje posebne prostorije za saslušanje maloljetnika već sudovi koriste prostorije viših sudova ili tužilaštva sa svog područja;

- Obezbijeđena specijalizovana obuka radu sa djecom, svjedocima i žrtvama krivičnih djela u skladu sa Smjernicama UN-a za pravosuđe u pitanjima uključuju djecu žrtve i svjedoke krivičnog djela;
- Edukacija stručnog osoblja u kazneno-popravnoj ustanovi koji rade sa maloljetnicima u sukobu sa zakonom;
- Organizovani su redovni radni sastanci u u cilju promocije alternativa krivičnom gonjenju-primjene vaspitnih naloga
- Unaprjeđen je sistem prikupljanja podataka za maloljetničko pravosuđe kroz izradu metodologije koja se sastoji od međunarodno priznatih indikatora za maloljetnočko pravosuđe, u skladu sa standardima koji su razvijeni u okviru UN agencija UNODC (Kancelarija UN-a za borbu protiv droga i kriminala) i UNICEF-a;
- Indikatori integrisani u Pravosudni informacijski sistem (PRIS) i bazu podataka Ministarstva pravde koja se odnosi na izvršenje krivičnih sankcija;

Edukacije o prikupljanju i analizi podataka u skladu sa inovativnom metodologijom, obezbijedjene za stručnjake zaposlene u Sudskom savjetu, Ministarstvu prave (Odjeljenje za izvršenje krivičnih sankcija), sudije, tužioce, Upravu policije (55 lica).

Specijalizovane obuke o novinama usvojenog zakonodavstva i međunarodnim standardima kao i posebnim tehnikama i metodama vladanja potrebnih za rad sa djecom prošlo je 35 sudija za maloljetnike i 38 tužioca za maloljetnike.

Zakon o postupanju prema maloljetnicima propisuje da kaznu maloljetničkog zatvora stariji maloljetnici izdržavaju u posebnoj organizacionoj jedinici za maloljetnike organa nadležnog za izvršenje krivičnih sankcija, u kojem mogu ostati do navršene 23. godine života. Ako do tada kazna ne bude izvršena, uputiće se u odjeljenje u kojem punoljetna lica izdržavaju kaznu zatvora. Izuzetno, u odjeljenju za maloljetnike može ostati lice koje je navršilo 23 godine života ako je to potrebno radi završetka njegovog školovanja ili stručnog osposobljavanja, ali ne poslije navršenih 25 godina života. Zakonom je predviđeno da maloljetnik u pritvoru boravi odvojeno od punoljetnih lica. Izuzetno, sudija za maloljetnike može odrediti da maloljetnik bude u pritvoru zajedno sa punoljetnim licem koje na njega ne bi štetno uticalo, kako usamljenje maloljetnika ne bi ostavilo štetne posljedice po razvoj njegove ličnosti.

Reforma maloljetničkog pravosuđa odnosi se najviše na stvaranje uslova za izbjegavanje klasičnog krivičnog postupka prema maloljetnicima i krivičnopravne reakcije kroz krivične sankcije koja se mora zasnivati na specijalizaciji službenih lica koja postupaju prema maloljetnicima, nediskriminaciji po bilo kom osnovu, poštovanju ljudskih prava, koja ne smiju nikada biti manja u odnosu na prava punoljetnih lica, uvažavanju najboljih interesa maloljetnika, izbegavanju određivanja pritvora i obaveza njegove supstitucije sa drugim

mjerama, kao i na davanju prevage alternativnim mjerama i izbegavanju vođenja klasičnog krivičnog postupka i primjene krivičnih sankcija, naročito kazne maloljetničkog zatvora. Značajnu novinu zakona predstavljaju alternativne mjere, opomena i vaspitni nalozi kao mjere sui generis. Na ovaj način, primjenom opomene i vaspitnih naloga (kao neke vrste "parasankcije"), a putem primjene načela uslovljenog oportuniteta, kod krivičnih djela koja spadaju u "srednji kriminalitet", a, eventualno, i kod težih krivičnih djela, nastoji se da se što više primenjuju alternativne mjere, omogućći skretanje sa klasičnog krivičnog postupka, odnosno omogućći njegovo obustavljanje. U tom smilu, razrješenje konflikta moguće je i prije nego što se krivični postupak prema maloljetniku pokrene, kao i u toku samog postupka.

174. Više od 200 profesionalaca: sudija, tužilaca, stručnih saradnika, socijalnih radnika, policajaca, advokata, predstavnika Centra za posredovanje, Centra za djecu i mlade "Ljubović" i Zavoda za izvršenje krivičnih sankcija završilo bazične obuke o međunarodnim standardima u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Obuke profesionalaca koji rade sa djecom odvijaju se kontinuirano.
175. Nezavisni monitoring uslova pritvora obavlja Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, kao civilni sektor (NVO). Zaštitnik može da, bez najave, izvrši pregled svih prostorija u zatvorima i drugim mjestima gdje se nalaze lica lišena slobode. Zaštitnik ima pravo da sa licima koja su lišena slobode razgovara bez prisustva službenih lica. Lica lišena slobode imaju pravo da pritužbu podnesu u zapečaćenoj koverti.

9 ZNAČENJE SKRAĆENICA

EK	Evropska komisija
MOR	Međunarodna organizacija rada
SPD	Savjet za prava djeteta
NPAD	Nacionalni plan akcije za djecu
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
IPA	Instrument predpristupne pomoći

UNDP	United Nations Development Programme
IISSS	Integralni informacioni sistem socijalnog staranja
PRIS	Pravosudni informacioni system
UNHCR UN	High Commissioner for Refugees
NVO	Nevladine organizacije
IROP	Individualni razvojno-obrazovni program
PZZ	Primarna zdravstvena zaštita
MRC	Milenijumski razvojni ciljevi
NPAD	Nacionalni plan akcije za djecu 2013-2017
OSCE	Organization for Security and Co-Operation in Europe
MEIS	Montenegrin Education Information System – Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore
UNODC	United Nations Office of Drugs and Crime
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
PDR	Program dostojanstvenog rada
RTCG	Radio televizija Crne Gore
TAIEX	Technical Assistance Information Exchange